

Guldrupe kyrka

Karaktärisering 2020

Svenska kyrkan
VISBY STIFT

 Gotlands
Museum

Dnr: 2019-17

Dnr Visby stift: SS 2019-0047

Handläggare: Eva Selin, Jakob Lindblad. Arkeologi: Johan Norderäng, Per Widerström.

Fotograf: Jakob Lindblad (JL), Eva Selin (ES). Övriga fotografier anger fotograf vid bilden.

Spridningstillstånd för flygbilder, Lantmäteriet nr LM2021/007471

© Gotlands Museum

Strandgatan 14

621 56 Visby

© Visby stift

Norra Kyrkogatan 3

621 55 Visby

Innehåll

Inledning.....	4
Bakgrund.....	4
Syfte	4
Metod	4
Visby stifts kyrkor	5
Omgivningar	7
Guldrupe socken	7
Kyrkomiljön	7
Kyrkogården.....	7
Kyrkogårdens huvuddrag	8
Historik.....	10
Nulägesbeskrivning	12
Kyrkobyggnaden.....	23
Kyrkans huvuddrag.....	23
Byggnadshistorik	26
Nulägesbeskrivning	33
Inredning och inventarier.....	76
Restaureringar	82
Senaste restaureringarna.....	82
Arkeologi	86
Värdering	87
Allmänt.....	87
Bruksvärden	89
Kyrkobyggnaden.....	90
Kyrkans inventarier	90
Kyrkogården	91
Händelselista Guldrupe	92
Lagskydd.....	95
Källor och litteratur.....	97
Otryckta källor.....	97
Tryckta källor.....	97

Inledning

Bakgrund

Projektet *Karaktärisering av kyrkomiljöer* utförs av Gotlands Museum på uppdrag av Visby stift. Det bekostas delvis med kyrkoantikvarisk ersättning och påbörjades under år 2014 med en förstudie. Projektet har indelats i etapper och sista etappen beräknas vara klar vid utgången av år 2024.

Syfte

Syftet med projektet är att beskriva kyrkobyggnad, kyrkogård, kyrkotomt, inredning och inventarier samt deras kulturhistoriska värden på ett sätt som väcker, tillgodoser eller ökar församlingars och allmänhetens intresse.

Målsättningen är att rapporterna ska kunna användas i förvaltningen av de kulturhistoriska värdena, i handlägningsprocessen för kyrkoantikvarisk ersättning samt vid tillståndsprövning mot Kulturmiljölagen. Ett uppdaterat och fördjupat kunskapsunderlag om kyrkomiljöerna ger förutsättningar för hänsynstagande till kulturvärden, exempelvis vid långsiktig planering kring kyrkomiljöerna och under förvaltningen av dem men även i samband med förändring av kyrkorna. Arbetet omfattar de kyrkomiljöer som har det högre lagskyddet enligt Kulturmiljölagen, det vill säga omfattas av tillståndsprövning enligt kap. 4, § 3-4.

Metod

Beskrivning av kyrkomiljöerna har tagit en utgångspunkt i de vård- och underhållsplaner som togs fram av arkitekt Jan Utas 2003-2011. En stor vikt har sedan lagts vid projektets egna fältstudier på plats. Denna egensyn har haft som målsättning att notera helhetskaraktären i kyrkomiljöerna, samt att notera spår av förändringar som har gjorts och att observera kulturhistoriska avtryck från olika tider. En viktig del av fältarbetet har varit att kunna relatera de uppgifter som finns dokumenterade om kyrkorna. Beskrivningarna bygger vidare på analyser och datasamlingar kring kyrkorna i tillgänglig litteratur samt i viss mån på egna arkivstudier. Arkiven avser främst Gotlands Museums arkiv samt Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), i den utsträckning som varit möjlig.

I beskrivningarna har en betoning legat på att lägga fram ett bildmaterial. Bilderna avser att likt en modell åskådliggöra kyrkomiljön ur ett rumsligt perspektiv där vissa specifika detaljer lyfts fram. Bildtexter leder vanligen in betraktaren i vad bilden förmedlar. Huvuddelen av illustrationerna utgörs av projektets egna foton från fältarbetet. Dessa kompletteras vad gäller inredning och inventarier av bilder ur Inventarieinventeringen från 1997-2010. Visby stift har tillhandahållit nytagna bilder ur luftperspektiv, tagna med drönare, samt bildsamlingar från arbetet med vård- och underhållsplanerna. Uppmätningar har hämtats ur verket Sveriges Kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Äldre illustrationer kommer främst från ATA (via bilddatabasen Kulturmiljöbild) samt Gotlands Museum, dels från bildarkivet (via Collective Access), dels i några fall från ännu ej arkiverade bilder från byggnadsvårdsverksamhet ca 2000-2020. Äldre teckningar kommer från Uppsala universitetsbibliotek (via Alvin) eller andra samlingar. En särskild sammanställning har också gjorts av arkeologiska utgrävningar och fynd i kyrkor och på kyrkogårdar. Materialet bygger främst på Riksantikvarieämbetets fornminnesregister samt rapporter i Gotlands Museums arkiv.

Vid värderingen av kyrkomiljöerna har hänsyn tagits till Svenska kyrkans modell för identifiering av kulturvärden. De gotländska kyrkorna förenas av drag som samtidigt i hög grad särskiljer dem

från många av landets övriga kyrkor med motsvarande roll som sockenkyrka. Vid såväl analysen som värderingen har en strävan varit att lyfta fram kyrkomiljöerna utifrån frågor som inte bara är relevanta ur ett gotländskt sammanhang utan även i förhållande till kyrkomiljöer i landet i stort. Frågeställningarna har främst rört sig kring ett för historiska kyrkomiljöer etablerat antikvariskt förhållningssätt med inriktning mot konst- och kulturhistoriska och byggnadsarkeologiska perspektiv och mot upplevelsevärden med arkitektoniska, konstnärliga och historiska inriktningar. Hänsyn till teologiska, kyrkohistoriska, personhistoriska och socialhistoriska perspektiv på kyrkorummet finns med i bakgrunden.

En strävan har varit att finna bra arbetsmetoder för att lyfta fram bruks- och upplevelsevärden på ett tydligare sätt än i tidigare tillämpade modeller från andra stift. Det har skett genom att frågeformulär placerats ut i vissa av kyrkorna där besökare kunnat svara på hur de upplever och använder kyrkomiljön. Intervjuer har även gjorts med företrädare för pastorat och församling.

Visby stifts kyrkor

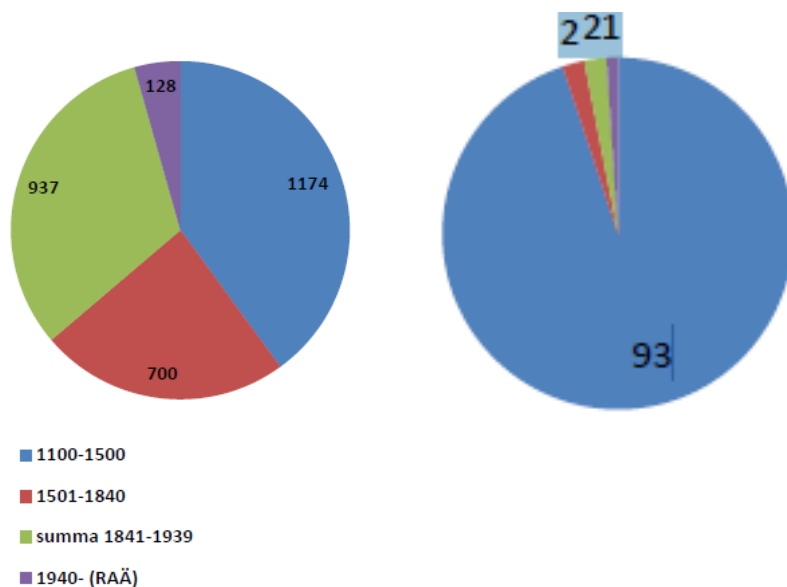
Inom Visby stift finns, förutom domkyrkan, 91 medeltida sockenkyrkor som är i bruk och tillhör Svenska kyrkan. Därtill finns ett par mindre och yngre kyrkobyggnader, såsom Hallshuk och Gnisvärd kapell, byggda som fiskarkapell, den som metodistkapell byggda Hamnkyrkan i Klinte och den moderna Visborgskyrkan, byggd som distriktskyrka i Visbys yttre stadsdelar.

Alla Visby stifts medeltida kyrkobyggnader är uppförda och ombyggda under en kort och intensiv byggnadsperiod som varade från 1100-talet fram till omkring 1350. Detta möjliggjordes av den omfattande handel Gotland haft under flera hundra år i Östersjöregionen. Efter 1350 skedde en kraftig nedgång i den gotländska ekonomin vilket ledde till att kyrkobyggnandet helt avstannade på landsbygden och i Visby under 1400-talet. En ekonomisk nedgångsperiod och reformationstidens reduktion av kyrkans tillgångar under 1500-talet gjorde att flera kyrkor i Visby och tre sockenkyrkor på landsbygden och några kapell övergavs, i dag ruiner, flitigt använda för friluftsgudstjänster.

Efter en viss ekonomisk återhämtning under 1600-talet gjordes insatser för kyrkobyggnandet. Tak och tornhuvar sågs över, inredningen förnyades och några fiskelägen försågs med kapell. 1800-talet, som på fastlandet innebar att små medeltida kyrkor revs och ersattes av större, begränsades på Gotland till några ombyggnader samt att många kyrkor fick sakristia och större fönster. Under 1800-talets slut och början av 1900-talet drog en ny våg av kyrkobyggnande över ön för frikyrkliga församlingar eller inomkyrkliga föreningar, antingen byggda som små missionshus i trä och med vissa kyrkliga drag, merparten sålda och ombyggda till andra ändamål, eller också som stora murade kyrkor inne i Visby. Det kom att dröja fram till omkring 1960 innan några nya kyrkor byggdes i Svenska kyrkans regi på Gotland. På 1980-talet och senare tillkom kyrkor för andra samfund, som den första katolska kyrkan efter medeltiden och nya frikyrkor.

De gotländska medeltida kyrkorna har som helhet förändrats ytterst lite sedan medeltiden. I huvudsak är det interiören som förändrats. Under 1600-talet tillkom predikstolar, fast bänkinredning som ännu ofta är bevarad, altarpuppstatser i sandsten eller trä, allt i senrenässans eller barockstil. Under 1700-talet insattes nummertavlor och inte sällan en vägg för att avbalka kyrkans västra del till sädesmagasin. Väggarnas kalkmålningar kunde ersättas av ett nytt måleri anpassat till tidens anda. 1700-talets slut och 1800-talet innebar ofta läktarbyggen, orglar och att hela rummet kalkades vitt samt att nya fönster togs upp för att släppa in mer ljus enligt nyklassicismens ideal. 1900-talet har präglats av restaureringar, som innebar en förnyelse med inriktning på äldre konst och att pedagogiskt visa kyrkorummet ur dess olika sidor. Medeltida

kalkmålningar frilades liksom 1700-talsinredningens rika färgsättning, dolda av senare övermålning. Medeltida skulptur lyftes ned från vinden och ställdes åter upp i kyrkorummet. Läktare och magasinsväggar har rivits. Vår tid har inneburit att ytor och material konserverats men också att med olika medel skapa naturliga platser för förvaring som följd av vidgade krav på kyrkorummet och dess användning.

Figuren till vänster beskriver byggnadsperioden för kyrkor i riket, figuren till höger visar Visby stift. Blått avser bevarade medeltida kyrkor.

Omgivningar

Guldrupe socken

Guldrupe kyrka ingår i Romaklosters pastorat. Den är belägen på mellersta Gotland, ca 31 km från Visby. Socknen är en typisk jordbruksbygd. 2019 fanns 120 invånare.

Kyrkomiljön

Guldrupe kyrka och kyrkogård är förhållandevis avlägset belägna från de gotländska allfarvägarna. Kyrkan och kyrkogården ligger i ett jordbrukslandskap i anslutning till vägskälet Bjärges (Vänge) – Väte – Hejde.

I norr och väster gränsar kyrkogården mot ett odlingslandskap, huvudsakligen åkermark, i öster mot den f.d. skoltomten och i söder mot ett smalt grönområde, delvis använt som parkeringsplats.

Guldrupe kyrkomiljö fotograferad 2020. Pär Malmros, Visby stift.

Kyrkogården

Kyrkogårdens huvuddrag

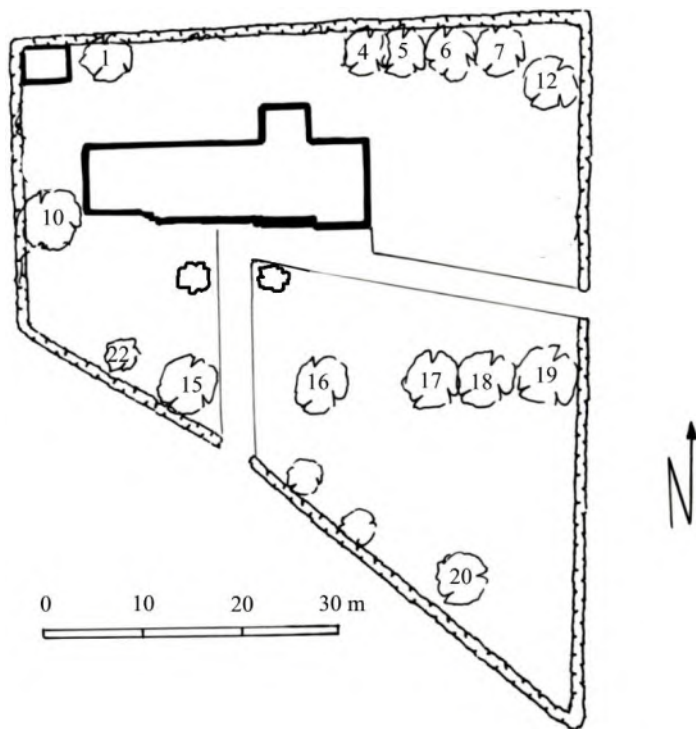
Kyrkogården har en trapetsoid form. Kyrkogården inhägnas av en kallmurad kalkstensmur. Den äldre delen av kyrkogården avgränsas i söder av en trädrad med äldre träd. I övrigt finns sprida rester av en tidigare trädkrans med äldre träd samt enstaka senare planteringar.

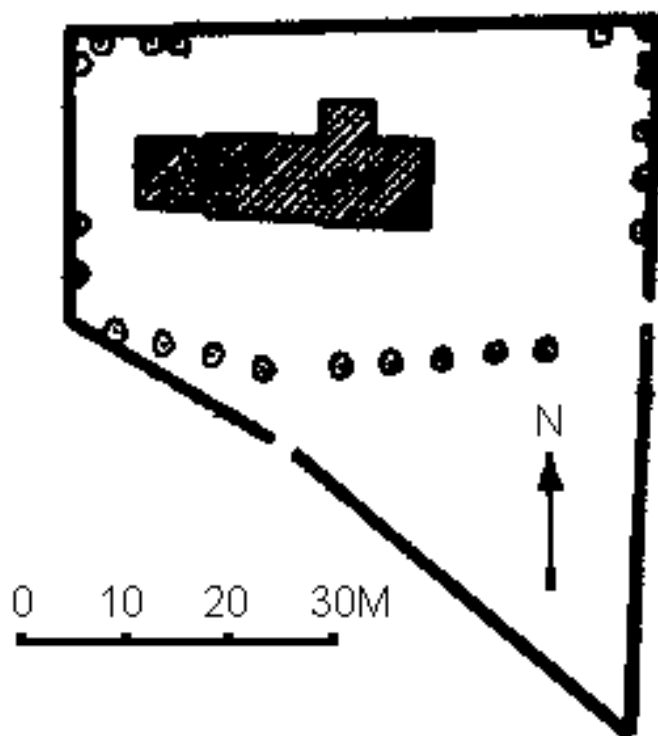
Guldrupe kyrka och kyrkogård fotograferad från sydväst 2020. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Guldrupe kyrka fotograferad från öster 2020. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Situationsplan Guldrupe kyrka. Träden på kyrkogården utgörs av ask (nr 1, 2, 4, 6, 8, 13), skogslönn (nr 3, 7, 11, 14, 16, 18), parklind (nr. 9, 10, 12, 15, 17), hästkastanj (5, 19), hägg (nr. 20) och oxel (nr. 22). Ur Vårdplan 2005, reviderad 2020, Gotlands Museum.

Situationsplan, Guldrupe kyrka senast 1952. Ur Sveriges kyrkor 1952.

Historik

Skattläggningskartan från 1752 visar att kyrkan omges av framför allt betes och hagmarker. I norr finns åkermarker. Kyrkogården omgavs troligen av ett träplank under 1700-talet. Det skall ha funnits en stiglucka vid den södra ingången. Nuvarande mur uppfördes på 1800-talet sedan en utvidgning skett åt öster och söder. Grindarna tillkom på 1920-talet.

Ett sockenmagasin i trä uppfördes 1859. Det stod ännu kvar i det nordvästra hörnet av kyrkogården 1920 och står idag i det öppna grönområdet söder om kyrkogården.

Skattläggningskarta
1752.

Laga skiftes karta
1931.

Guldrupe kyrka. Kyrkogården har enstaka stående gravvårdar. Okänd datering och fotograf. RAÄ, Kulturmiljöbild.

Guldrupe kyrka. Kyrkogården omges av stenmurar och en trädkrans. Foto Alfred Edle 1928. RAÄ, Kulturmiljöbild.

Guldrupe kyrka, okänd datering och fotograf. RAÄ, Kulturmiljöbild.

Nulägesbeskrivning

Kyrkogården har en trapetsoid form. Den är gräsbevuxen och inhägnas av kallmurar av kalksten. På den norra muren finns spår av rappning.

Det finns ingångar i söder, öster och norr. Ingångarna i söder och öster har grindar av smidesjärn, flankerade av höga trästolpar krönte av små järnkors. Från ingångarna leder grusgångar fram till kyrkans huvudingång, långhusportalen. Längs grusgångarna finns belysningsstolpar. I nordvästra hörnet står en pannrumsbyggnad av tegel med plåttak. I väster finns en mindre grind i smidesjärn intill pannrummet.

Guldrupe kyrkogård har en äldre trädkrans med sex askar, fem parklindor, sex skogslönnar samt två hästkastanjer. Ett av träden är ett rotskott av en lind (nr 9) som kommit upp. Delar av trädkransen söder om kyrkobyggnaden som består av fyra äldre lindor, markerar kyrkogårdens gamla sydgräns. I den östra delen växer även två stora hasselbuskar. På den yngre delen i söder finns som solitärträd ett mindre exemplar av hägg. Tidigare fanns här även en stor björk vilken stormfölldes vintern 2004-2005. Samtliga träd i trädkransen är hamlade. Söder om kyrkan, på den västra sidan finns ett litet exemplar av en oxel (nr 22). I buskskiktet kan nämnas hassel samt paradisbuske.

Öster om kyrkogården finns en gammal allé in mot en tidigare skola. I allén växer hamlade lönnar och lindor. Söder om kyrkogården finns ett parkområde som utgör entré till kyrkogården och här finns ett antal träd och buskar av prydnadskaraktär som till exempel lärk, tuja, och syren. Här finns även rester av en allé med skogslönn.

De flesta gravar är belägna söder och sydost om kyrkan. I norr saknas synliga gravar.

Guldrupe kyrka och den södra delen av kyrkogården. Foto ES 2020.

Kyrkogården omges av en kallmurad kallstensmur. Den södra muren. Foto ES 2020.

I den sydöstra delen finns träd kvar från en tidigare trädkrans. Foto ES 2020.

Den södra muren. Foto ES 2020.

Den östra muren. Foto ES 2020.

Den södra ingången med en grind i smidesjärn och trästolpar krönta av järnkors. Foto ES 2020.

Den östra ingången med en grind i smidesjärn och trästolpar krönta av järnkors. Foto ES 2020.

I det nordvästra hörnet finns en pannrumsbyggnad. Intill finns en liten ingång med en grind i smidesjärn. Foto ES 2020.

På kyrkogården finns grusbelagda gångar. Huvudgången från söder. Foto ES 2020.

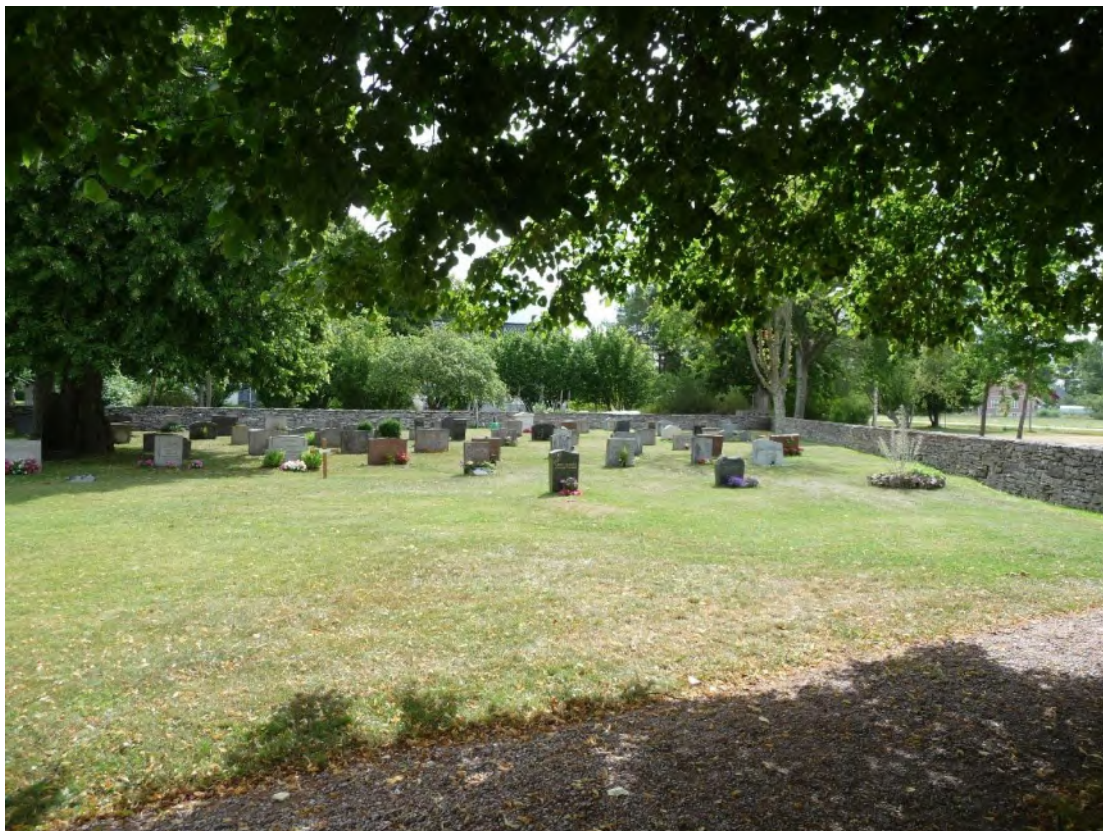
Den södra delen av kyrkogården. En grusbelagd gång som leder ifrån den östra ingången. Foto ES 2020.

Den sydvästra delen av kyrkogården. Foto ES 2020.

Den sydöstra delen av kyrkogården, utvidgad i slutet av 1800-talet. Foto ES 2020.

Den sydöstra delen av kyrkogården fotograferad från väster. Foto ES 2020.

Den östra delen av kyrkogården. Foto ES 2020.

Den norra delen av kyrkogården. Foto ES 2020.

Den västra delen av kyrkogården. Foto ES 2020.

Vid pannrumsbyggnaden i nordväst och den norra muren finna ett antal äldre gravvårdar. Foto ES 2020.

Tre gravvårdar i kalksten. I mitten en gravvård i nygotisk stil från 1907. Till vänster respektive höger kalkstens kors på sockel från 1935 och 1939. Utpekade som kulturhistoriskt värdefulla genom sin utformning. Foto ES 2020.

Gravvård i kalksten från omkring 1875. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin ålder och utformning. Foto ES 2020.

Gravvård i kalksten från skyddad med kopparplåt. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2020.

Kyrkobyggnadens exteriör från sydöst. Foto JL 2020.

Kyrkobyggnaden

Kyrkans huvuddrag

Guldrupe hör till de så kallade klövsadelskyrkorna på Gotland, genom att koret i öster och tornet i väster reser sig högre än det mellanliggande långhuset. Denna för Gotlands kyrkor inte helt ovanliga men i övrigt särpräglade form beror på att kyrkobygget avstannat i en ombyggnadsetapp.

Hela kyrkan är byggd under 1100- och 1200-talet. Rester finns av en förmodad tidigmedeltida träkyrka på platsen. Kyrkans yngsta byggnadsdel förefaller vara den för Gotland lite ovanligt formade tornhuven från sen medeltid. Träkyrkoplankorna och tornhuven hör till de saker som kyrkan har uppmärksammat för, den förra för sina ornamenterade slingor med drakhuvuden, den senare för sina hopfogningsmärken i form av inhuggna runor.

Bland inventarierna märks en medeltida S:t Olovsbild i ek och en orgel från 1866 som nyligen återkommit till kyrkan. Kyrkobyggnaden består av kor med sakristia, långhus och torn. Långhuset byggdes vid 1100-talets slut, tornet vid 1200-talets början. Mot 1200-talets slut tillkom koret som ersättning för ett mindre kor som sannolikt hade absid. Kyrkorummet präglas av en avskalad enkelhet. Inventarierna är få och den målade utsmyckningen av murar, valv, tak och inredning är sparsam. Enligt en uppgift var kyrkan helgad till S:t Dionysius (Dennis) på vars dag kyrkmässa firades. Reliker bland annat av Tio tusen riddare, vilka led martyrdöden under kejsar Hadrianus, förvarades ännu vid mitten av 1800-talet i altarets relikgömma, men fördes sedan över till Gotlands Museum. En tradition knyter relikerna till en präst som dräpts av en mäktig man från Hagelheims gård (Palmenfelt 1982 s. 134; Palmenfelt, Ulf: "Alfred Theodor Snöbohms tidningsartiklar som sägenkälla" i Gotländskt arkiv 1982).

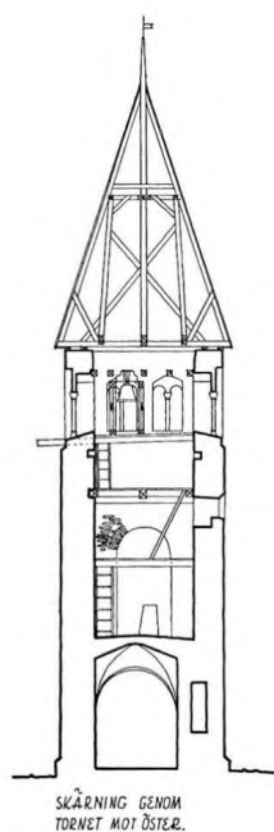
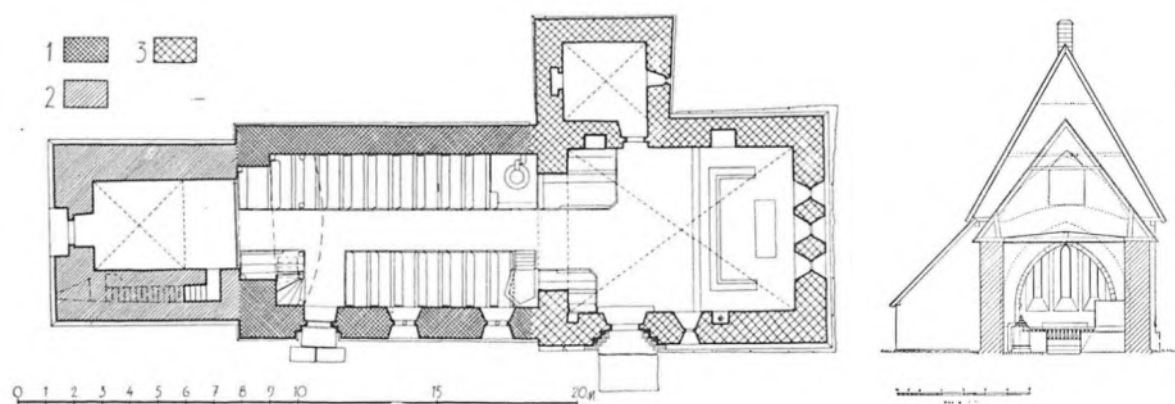
Exteriör från sydväst.
Foto Pär Malmros
2020, Visby stift.

Exteriör från sydöst. Foto Pär Malmros 2020, Visby stift.

Exteriör från nordväst och norr. Foto Pär Malmros 2020, Visby stift.

Kyrkans plan samt sektion genom långhuset mot öster och tornet mot öster. Uppmätning Alfred Edle 1924. Efter Sveriges Kyrkor, volym 68, Gotland IV:3 (1952). – Byggnadsperioderna avser 1: 1100-talets senare del, 2: 1200-talets förra hälft, 3: 1200-talets slut. Långhusets fönster fick sin nuvarande storlek på 1860-talet. År 1964–65 revs läktaren i väster och väggen som avskärmade ringkammaren. Långhusets innertak höjdes något. Altarringen byttes ut, korbänkarna togs bort liksom kaminen i långhusets nordöstra hörn, dit predikstolen flyttades för att frilägga sidoaltaren i sydöst. Orgeln och dopfunten (ej med på planen) placerades i ringkammaren i tornets bottenvåning.

Byggnadshistorik

Guldrupe kyrkas nuvarande murar är uppförda under 1100- och 1200-talet i etapper av vilka långhus och torn är äldst, kor och sakristia yngst. Guldrupe är en av de kyrkor som sannolikt har bevarade rester av en äldre träkyrka, nu förvarade i Gotlands Museum.

De bevarade fragmenten av träkyrkan är inte betydande till omfattningen, men de delar som finns är desto mer uppmärksammade för sin dekor och hör till de oftast avbildade resterna av svenska stavkyrkor. Det beror dels på att fyndet gjordes tidigt, vid en restaurering 1875, dels på att dekoren hör till det svenska exempel som ligger närmast de norska stavkyrkornas ornering och har uppfattats återge en del av berättelsen om Sigurd Fafnesbane. Delarna av ek anses vara en rest av en portalomfattning och påträffades återanvända i en senare bänkinredning, till skillnad från andra rester av äldre träkyrkor som vanligen är återanvända i själva byggnaden, t.ex. som golv eller som konstruktionsvirke. Ytterligare delar med en besläktad ornamentik påträffades vid restaureringen 1964–65 infogad i kyrkans takkonstruktion.

Den sekundära placeringen i Guldrupe är problematisk. Återanvänt virke i bänkinredning synes ofta komma från äldre bänkinredning. De medeltida kyrkorna hade endast bänkar i begränsad omfattning. Utöver någon korbänk fanns i vissa fall någon fristående bänk samt sannolikt bänkar längs väggarna. Av den senare typen förekommer ännu stenbänkar, i t.ex. Garde kyrkas långhus, medan rester av väggbänkar av trä är kända från andra kyrkor. Brädorna från Guldrupe har sannolikt först återanvänts i medeltida väggbänkar av trä, såvida inte någon lös bänk förekommit redan i den äldsta stenkyrkan. Spår av tjära visar att de ursprungligen suttit utomhus. Det kan dock inte uteslutas att de dekorerade brädorna tillverkats för någon del av stenkyrkan. Föreslagna dateringar av brädornas dekor har varit såväl 1000-talet som 1100-talet. Takfoten i stenkyrkans långhus har till exempel snidade repstavslister på var sida. De senare påträffade brädorna från takkonstruktionen ingick dock i själva byggnadskonstruktionen på ett sätt som är mer vanligt för återanvända delar av en tidigare träkyrka.

Den förmodade träkyrkan ersattes under 1100-talets senare del av en romansk stenkyrka, varav långhuset återstår. Till långhuset hörde sannolikt på vanligt sätt ett smalare och lägre kor i öster. Möjligen kan det ha haft absid, men bevarade delar av någon absid har inte påträffats i den nuvarande kyrkan och utgrävningen av koret 1965–65 gav inga entydiga svar angående om absid funnits eller inte. I koret ingår dock återanvända stenar av annat slag. Sakristians sockel är troligen det gamla korets och dess ingång från koret omges sannolikt av den gamla korportalen, möjligen något förenklad. Att sakristians sockel saknar rundade delar från en absid och att sakristians mått möjligen överstiger det äldre korets murar sidomurar skulle kunna tala för att absid saknades. I långhusets södra mur syns mellan de nuvarande fönstren från 1800-talet omfattningen till ett mindre, ursprungligt långhusfönster. Portalen är den äldsta stenkyrkans bäst bevarade del, men det har förmodats att dess omfattning är både breddad och höjd (Sveriges Kyrkor, Go IV:3, s. 349). Det som kan tyda på detta är att portalens bågkrön är något oregelbundet och att sydfasaden inte har riktigt samma regelbundna stenskit som den portal- och fönsterlösa nordmuren, men i övrigt saknar murverket spår av att vara förändrat. Att Brunius beskrivning omtalar den inre omfattningen som snedsmygig och lågrakspetsig, medan den i dag har rak smyg och rundvälvd inre omfattning talar dock för att den är förändrad, sannolikt vid restaureringen 1875. I långhusets takfot av trä ingår en ornerad repstav. Långhuset kan sannolikt dateras till 1100-talets andra hälft. Dess östra gavelmur är inte bevarad men grunden till den påträffades 1964–65 omedelbart väster om den befintliga triumfbågmuren. Den romanska triumfbågen var ganska precis hälften så vid som den nuvarande. Det går därför inte att säga om den romanska

kyrkans kor och långhus uppfördes i ett sammanhang eller i två etapper. En sannolikt ursprunglig, en enkel, rektangulär öppning i det västra gavelröstet är synlig inifrån tornets första övervåning. Dess något oregelbundna form skulle kunna tala för att den inte var avsedd att vara synlig, vilket talar för att ett torn var planerat redan från början.

Något senare, sannolikt ett stycke in på 1200-talet, tillbyggdes tornet. Det byggdes inte ridande på långhusgaveln utan placerat stumt intill västgaveln. Sannolikt breddades tornbågen i långhusets västra gavel i samband med tornbygget, om inte ännu något senare. Tornbågen är vidare än vad som är vanligt för tidigmedeltida kyrkor och de äldsta tornen, vars mått brukar vara mindre än de som tornet fick. Bågens asymmetriska förskjutning åt norr synes snarare vara en anpassning till hur den södra tornmuren gjorts bredare för att rymma trappan än tvärtom.

Under 1200-talets senare del påbörjades en ny kyrkobyggnad genom att det gamla koret revs och ett nytt och mycket större kor uppfördes på dess plats. Långhusets östra gavel, triumfbågsmuren, revs helt och långhusets murar förlängdes ett mycket kort stycke till det nya koret. Den kompletterade muren i långhuset fogades omsorgsfullt samman med det äldre murverket, vilket talar för att utformningen inte var tänkt som någon kortvarig provisorisk lösning, men förtagningar i korets sockel anger tydligt att även ett nytt långhus planerades. Långhusets, om än diskreta, förlängning tyder på att avsikten var att behålla tornet – åtminstone provisoriskt – även sedan det nya långhuset byggts, enligt det utvecklingsschema som var vanligt på Gotland och som till exempel i dag finns i Vänge och Sjunhem.

Vad gäller kyrkans senare förändringar under medeltiden vet man inte mycket. Av medeltida kalkmålningar finns till exempel mycket lite bevarat. Dock skedde en förändring av tornhuven. Tornhuven har en för Gotland ovanlig form, en högre pyramidhuv. Dess enkla form skulle kunna visa en äldre modell av tornhuv än de på ön annars vanliga åttkantiga huvarna. Men dateringen av huven tyder snarare på att den inte hör till de äldsta. Dess konstruktion är medeltida, och därmed äldre än flera andra, men de runtecken som förekommer på delar av virket har daterats till 1300-talet (Bohrn 1938) och en dendrokronologisk undersökning av årsringarna visade att huven byggdes först vid medeltidens slut, vid mitten av 1490-talet (Borgö 2005, Linderson 2005). Huvens konstruktion med mittstolpe och inre hörnstolpar har större likheter med ett par tornhuvar på fastlandet än med andra gotländska kyrkor, i till exempel Bjälbo och Mosjö, vilket kan tala för att tornbyggaren inte kom från Gotland.

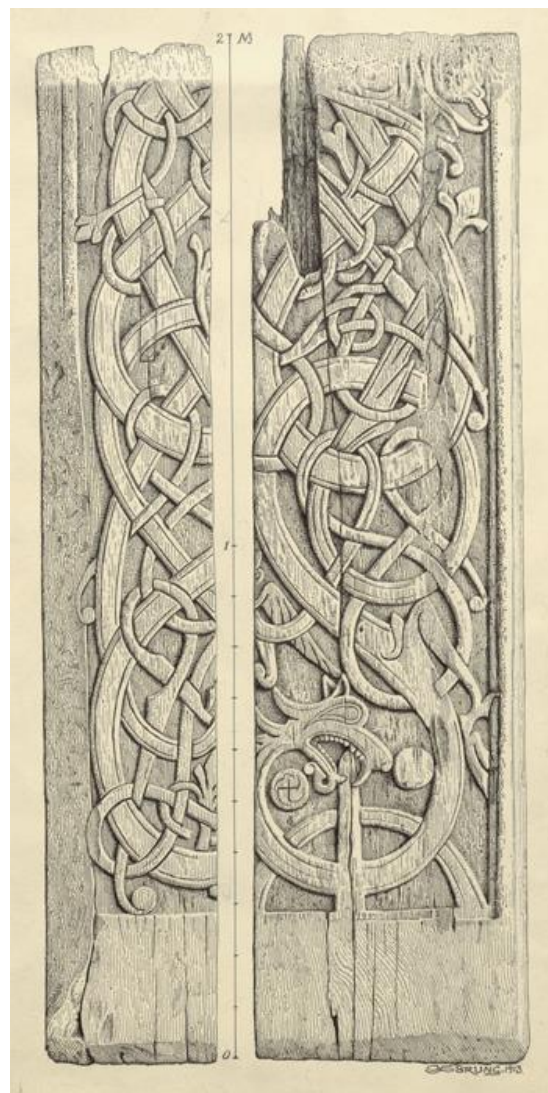
Vid något tillfälle i äldre tid höjdes taket på sakristian (Borgö 2005). Långhuset förefaller endast ha haft ett medeltida fönster, vars omfattning delvis är synlig i fasaden. Det förstörades och ändrades till rektangulär form, sannolikt under 1600- eller 1700-talet, och kompletterades av ett nytt längre österut. Fönstren omtalas av Brunius och avbildades på en ritning 1865, i samband med att de ändrades till nuvarande form och korfönstret förlängdes nedåt. Ritning utfördes av arkitekten Johan Adolf Hawerman vid Överintendentsämbetet. Möjligen genomfördes inte förändringen då utan i samband med restaureringen 1873–75. Då avlägsnades också fasadernas puts, eller snarare var det sannolikt frågan om att man avstod från att återställa en delvis redan nedfallen puts. Att frilägga murverket var ett drag i det mellersta och sena 1800-talets arkitektur, gärna i kombination med distinkt formade murverksfogar av det slag som ännu förekommer i delar av kyrkans fasader. Det hänger samman med ett intresse i tiden för så kallat ”äkta material”, till vilket natursten räknades, men inte puts. Åtgärden, som sannolikt har sitt ursprung i Hawermans nyssnämnda förslagsritning, kom att under slutet av 1800-talet ibland att tillämpas på murverk som ursprungligen sannolikt varit avsett att putsas (t.ex. i Dalhem). Vid något tillfälle, senast vid 1800-talets mitt att döma av foton, imurades ljudguggarnas nedre del. Detta togs bort

1950 i samband med att gluggarna försågs med rekonstruerade kolonnetter, bekostade av kyrkvärden C. P. Jacobsson (Stolt 1985), en dittills ej utförd detalj i Hawermans förslag 1865.

Utöver några medeltida träskulpturer och dopfunten är kyrkans inventarier från tiden före 1700-talet få. En predikstol och skriftestol fanns 1743 då de målades samma år som Trotte Furstedt målade dåvarande altartavlan. Bänkinredningen byggdes i omgångar under 1700-talet och predikstolen anskaffades från Vänge 1776. Ett tecken på att äldre inredning funnits är de påträffade ornerade tidigmedeltida brädorna som påträffades i bänkinredningen 1875. Möjligen kan avsaknaden på föremål och dekor delvis bero på att de avlägsnades 1873–75 och att enbart vissa valda föremål lämnades till museum. Tendenser i tiden var å ena sidan ett arv från nyklassicismen under 1800-talets början att kyrkorummet skulle vara överblickbart utan för mycket iögonenfallande detaljer. En läktare tillkom i långhusets västra del år 1875. År 1924 avskildes ringkammaren med en trävägg och dörr, troligen som förnyelse av en äldre anordning. Detta avlägsnades vid restaureringen 1964–65. En kamin installerades i långhusets nordöstra hörn 1924, avlägsnad 1964–65. Långhusets plana innertak, före 1964–65 beläget längre ner än det nuvarande, uppfattades under 1900-talets förra hälft ha ursprungliga bindbjälkar och var försett med en styrplanka i mitten. 1960-talets restaurering framhävde kyrkans sparsmakade karaktär och dess avsaknad av mer anslående inredningsföremål, främst i koret. I anslutning till den då rådande modernismens stilideal blev arkitekturen i form av östfönstergruppen och den gotiska triumfbågen rummets viktigaste prydnader, den senare betonad genom den på olika sätt anmärkningsvärda, men för ögat knappt synliga, höjningen av långhusets innertak från dess ursprungliga nivå.

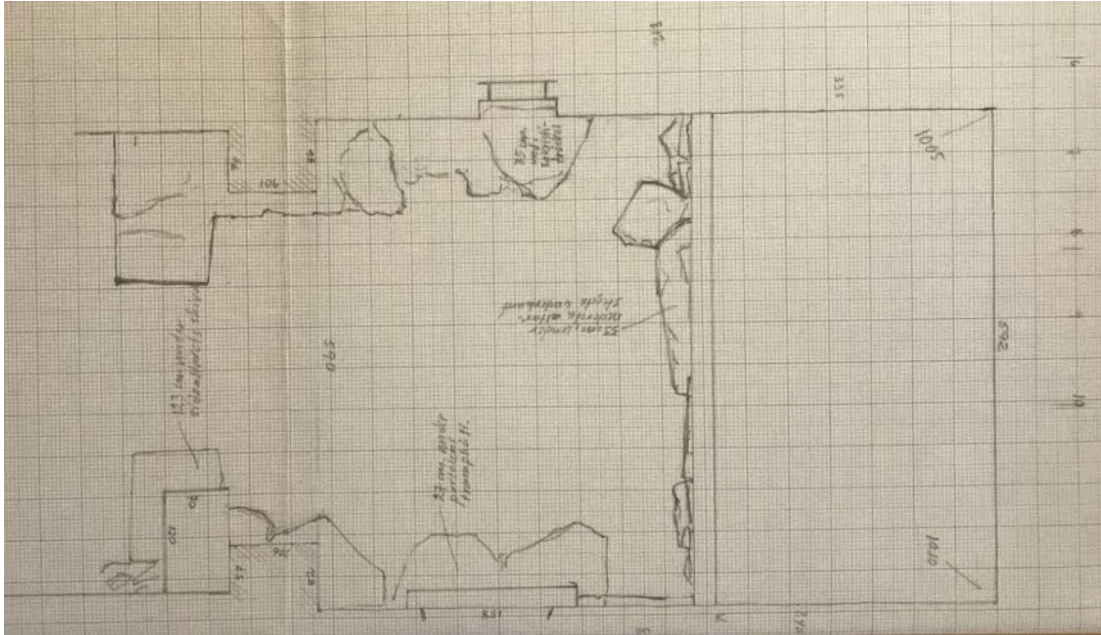
Ornerade brädor från tidig medeltid, senare återanvända som ryggstöd i bänkinredningen, löstagna 1875. Troligen delar av portalomfattning i en tidigare träkyrka. Nu i Gotlands Museum. (Krucifix från annan kyrka.) Foto JL 2020.

Ornerade bräddor från tidig medeltid, senare återanvända som ryggstöd i bänkinredningen, löstagna 1875. Troligen delar av portalomfattning i en tidigare träkyrka. Nu i Gotlands Museum. Foto ovan till vänster Raymond Hejdström, Gotlands Museums arkiv; uppmätning av Olof Sörling 1913, ATA, Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöbild; detaljfoto nedan till vänster JL 2020.

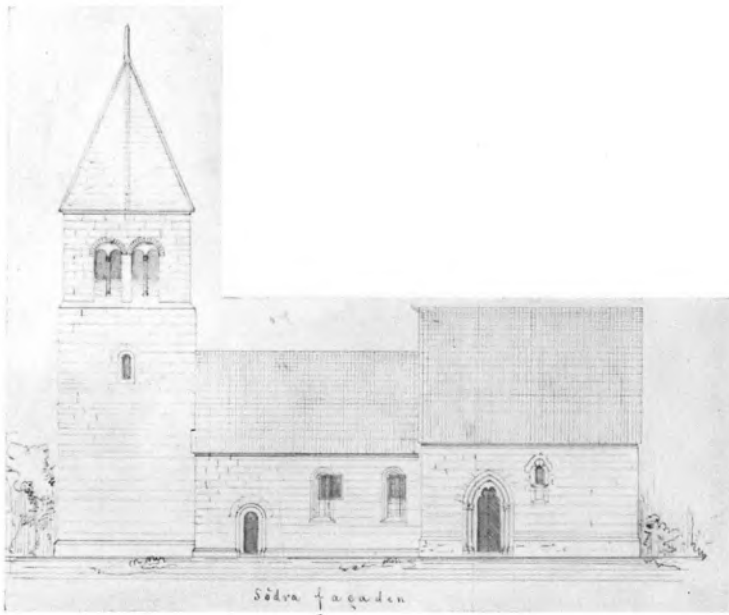
Ornerade takfotsbrädor, från en tidigare träkyrka eller från nuvarande stenkyrkan. Påträffade i långhusets takkonstruktion 1964-65. Foto Gunnar Svahnström 1965, Gotlands Museums arkiv.

Grundmurar till det romanska koret, utgrävda 1964-65. Uppmätning av Gunnar Svahnström 1964, Gotlands Museums arkiv.

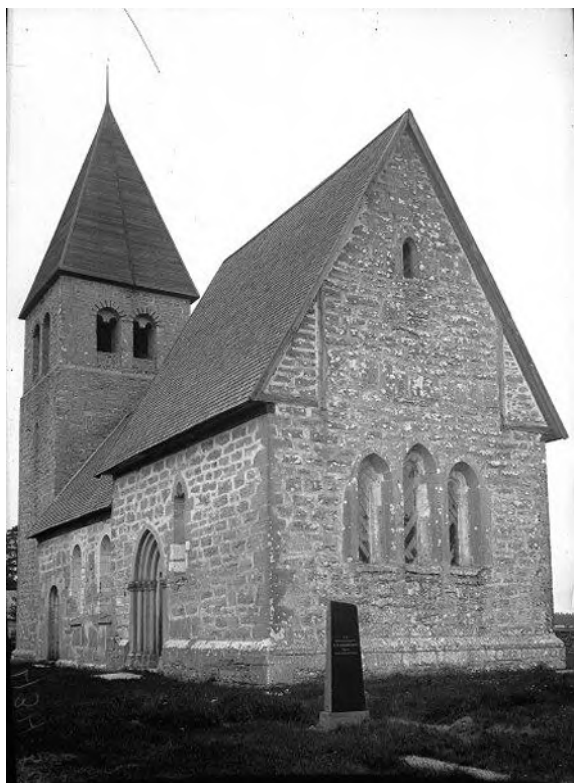
Det romanska korets grundmurar frilagda under utgrävning 1964–65, sedda mot nordväst och nordöst. Kaminen längst till vänster står på grundmuren till den tidigare triumfbågens norra vederlagsmur. Foto Gunnar Svahnström 1965, Gotlands Museums arkiv.

Ritning till förändring av kyrkans fönster, utförd av Johan Adolf Hawerman 1865. Ritningens underlag utgörs av en uppmätning som visar fönstrens tidigare form. Efter Sveriges Kyrkor, volym 68, Gotland IV:3 (1952). Till höger bågar från långhusets tidigare fönster, återanvända i ”J. Lyths brygghus i Hallbjärs i Guldrupe”. Äldre foto i RAA, Kulturmiljöbild.

Exteriör från sydöst, troligen på 1890-talet. Äldre foto i Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöbild.

Exteriör från sydöst och sydväst. Foto Einar Erics 1915. Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöbild, resp. Gotlands Museums arkiv.

Exteriör från nordöst. Foto Einar Erics 1915, Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöbild.

Nulägesbeskrivning

Exteriör

Kyrkan är byggd av tuktad kalksten med inslag av fint huggna kvaderstenar. Alla murarna är oputsade, vilket för åtminstone korets och tornets del sannolikt inte varit den ursprungliga avsikten att döma av förekomst av putsränder. De finast huggna blocken och prydligast lagda murverket förekommer i långhusets nordfasad och i delar av dess sydfasad, vars murverk dock är påverkat av muröppningarna och deras förändringar. En del större släthuggna block, av det slag som förekommer i långhusmurarnas nedre delar, återfinns även i koret och sakristian, sannolikt för att de hämtats från det rivna äldre koret. Fint huggen sten förekommer i övrigt i mursocklar, hörnkedjor och omfattningar. I ljudgluggarnas bågar ingår sparsamt med tegel som dekorativt inslag. Murverket, som är något mörkt till färgen, uppvisar olika slag av fogar, från tydligt avgränsade, upphöjda fogar, till bredare utstrukna. Den första typen härrör troligen från restaureringen 1873–75 då murverket lämnades oputsat.

Yttertaken är täckta av spån, tornhuven av liggande brädor. Spånklädseln tillkom sannolikt i samband med restaureringen 1875 eftersom taken täcks av falar (bräder) på teckningar från 1860-talet men spån på foton från sekelskiftet 1900.

Korets murverk ansluter genom omsorgsfulla förband till långhusets murar, trots att planen varit att låta koret följas av ett nytt långhus. Att anslutningen var provisorisk framgår egentligen endast av att korets hörnkedja åt sydväst inte är lika distinkt formad som den i sydöst, samt genom att sockeln i korets sydvästra hörn har en stumt avslutad utåtgående vinkel. Då det nya långhusets sockel utan större problem skulle kunna ansluta till korets utan förberedd övergång framstår detaljen snarare som en försäkran från byggmästaren om att bygget skulle fortsätta och inte avstanna, så som det dock gjorde. Variationer i murverket mellan den nya anslutningsmuren och den gamla visar skarven liksom att långhusets sockel har tydliga hörn ett kort styck från koret, särskilt på norra sidan. Alla socklarna har enkel skråkant och är lägst och smalast på långhuset, högst på koret. Att sakristians sockel är låg och smal beror på att den var övertagen från det rivna koret, ett vanligt förfarande på Gotland.

Alla portalerna är flerspråkiga, den äldsta och enklaste på långhuset, den yngsta och rikast utformade på koret. Dekoren inskränker sig till geometriska former och stilsrad växtornamentik. Spår av ett ursprungligt rundbågigt fönster anas i långhusets sydfasad. Av korets gotiska fönster har det mot söder en dekorativ omfattning med små voluter på fönsterbrädan. Det förlängdes nedåt på 1800-talet i samband med att långhuset fick sina nuvarande stora fönster med omfattning, mittpost och enkelt masverk av kalksten. Ljudgluggarna är två på var sida utom åt norr där en ensam ljudglugg sitter. Denna ovanliga variation kan rimligen bäst förklaras med en förändring i planen från enkla till parställda ljudgluggar när bågar till en ljudglugg redan var tillverkad och att denna placerades på tornets minst synliga sida. En annan sannolikt oavsiktlig variation är att i den ena ljudgluggen åt söder är bågen murad helt av tegel. Kolonnetterna är rekonstruktioner från 1950.

Exteriör från sydöst. Foto JL 2020.

Exteriör från öster och nordöst. Foto JL 2020.

Koret från söder. Foto JL 2020.

Långhuset från sydväst. Foto JL 2020.

Långhusets norra fasad. Foto JL 2020.

Långhusets och tornets norra fasader från nordväst. Foto JL 2018.

Tornets nedre del från nordväst. Foto JL 2020.

Tornets nedre del från sydväst. Foto JL 2020.

Tornet från sydöst och nordväst. Foto JL 2020.

Tornets södra ljudgluggar. Foto Pär Malmros, Visby stift, 2020.

Sakristian från nordost. Foto JL 2020.

Sakristian från norr. Foto JL 2020.

Sakristians östra fasad samt detalj av sakristiefönstret. Foto JL 2020.

Sakristian från nordväst. Till höger hörnet mellan sakristians västra mur och långhusets nordmur. Sockeln till höger visar läget för långhusets tidigare nordöstra hörn. Foto JL 2020.

Sakristians sockel mot norr och väster, sannolikt återanvänd från det tidigare koret. Foto JL 2020.

Långhusets södra fasad, västra delen. Foto JL 2020.

Långhusets södra fasad, östra delen. Foto JL 2020.

Långhusets portal. Spår av ursprungligt fönster intill det nuvarande västra långhusfönstret. Foto JL 2020.

Detalj av långhusets sydöstra hörn. Foto JL 2020.

Korets sydvästra hörn, sett från söder och sydväst. Foto JL 2020.

Korets sydvästra hörn med sockelns förtagning för ett planerat nytt långhus samt korportalens västra basband med nyligen utbytta delar. Foto JL 2020.

Korportalen. Ljusare partier i baserna utbytta 2005 Foto JL 2020.

Korportalens västra kapitälband. Foto JL 2020.

Korportalens östra kapitälband. Foto JL 2020.

Korportalens östra basband. Foto JL 2020.

Korets södra fönster. Foto JL 2020.

Korets södra fönster. Detalj av omfattningens bågrön. Foto JL 2020.

Korets södra fönster. Detalj av solbänken med voluter i hörnen. Foto JL 2020.

Inmurade stenar väster om korportalen. Foto JL 2020.

Korets östra fönster. Foto JL 2020.

Tornportalen i västfasaden. Foto JL 2020.

Tornportalens tröskel och kolonnettbaser. Foto JL 2020.

Interiör

Kyrkorummet avspeglar uppdelningen på kor, långhus och torn, varav koret med sitt murade kryssvalv är högst. Långhuset har träinnertak, en ursprunglig anordning, men nuvarande tak är byggt 1964–65 på nya bärande bjälkar och en lätt förhöjning av innermurarna med putsade lättbetongblock. Ringkammaren, som täcks av ett kryssvalv öppnar sig med full bredd mot långhuset. Bågöppningen är i två språng genom att bågen som öppnar sig i långhusets västra mur är lite vidare och högre. Rummet präglas av en enkelhet, där triumfbågen och korfönstren spelar en stor roll tillsammans med rummets dova färgsättning, huvudsakligen i grått och utan påtaglig dekor.

Kalkmålningar finns endast i tornbågen, framtagna och delvis rekonstruerade 1964–65. På olika ställen i kyrkan finns runinskrifter, djupt inristade i putsen.

Sakristian nås via en portal som sannolikt är överflyttade från det romanska koret. Sakristian täcks av ett murat kryssvalv och har i öster en liten ljusöppning, i väster ett murskåp med träfront. Vid den yttre restaureringen 2005 framkom på sakristians vind en fördjupning i muren ovanför sakristieingången, vilken föreföll ha kunnat fungera som en tidigare uppgång till sakristievinden från dörröppningens tak (GMA: Borgö 2005).

Uppgången till tornets övre våningar och till vinden sker genom en trappa i södra muren. Före restaureringen 1964–65 saknade öppningen stängningsanordning från kyrkorummet. Tornets första, andra och tredje övervåningar har bjälkar kvar efter två bjälklag som delat rummet våningar men som nu är reducerade till vilplan mellan trätrapporna. En sparbåge i tornets östra mur sträcker sig upp till den andra övervåningen och frilägger murverket i långhusets västra gavel, vilken har rester av puts och visar att långhuset ursprungligen varit putsat. Passagen till långhusvinden, belägen direkt ovanför tornvalvet, är ursprunglig med något oregelbunden rektangulär form. En ljusglugg i trappans mynning ovanför valvet har kastat ljus in i första våningen. Den tidigare andra övervåningen har mot söder en ljusglugg med utåt huggen omfattning. Via ytterligare ett våningsplan, lågt och utan ljusglugg, nås klockvåningen. Ljudgluggarna har rakt spetsiga inre smyggar utan skälbräddor. Klockan hänger i en fristående klockstol. Tornhuvens stomme utgörs inte av de för Gotland annars vanliga stora kryssförsträvade trianglarna som skär diagonalt över varandra utan av en konstruktion med fyra inåtlutande hörnstolpar, stagade av kryss, samt med en central mittmast, som övergår i spirstocken.

Genom en ursprunglig öppning i långhusets västra gavelröste, försedd med räta sidor, nås långhusvinden. Remstyckena på långhusmurens krön har urtag för tidigare bindbjälkar eller för bärande bjälkar för det tidigare innertaket. Den styrbräda som tidigare låg mitt över innertaket ligger nu lös på långhusvindens norra sida. En vid spetsbågig öppning leder in till korvinden. Öppningen har fint lagda kalkstenshällar som tröskel. Korvalvets ovalsida, med dess uttrycksfulla form, reser sig i vindsrummets mitt. Förbindelse med sakristievinden saknas

Interiör mot öster. Foto JL 2020.

Interiör mot öster. Foto JL 2020.

Interiör från koret mot väster. Foto JL 2020.

Interiör av långhuset mot väster. Foto JL 2020.

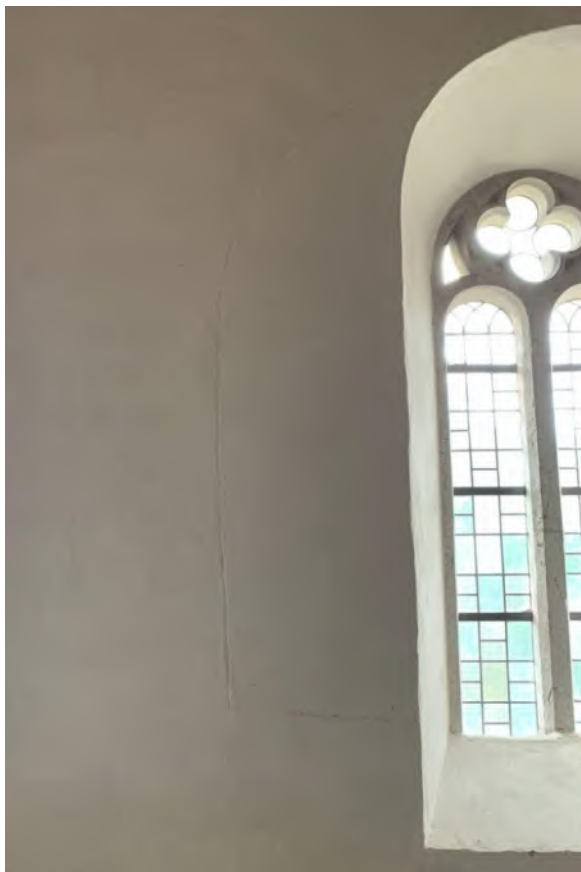
Till vänster interiör från ringkammaren mot öster med dopfunten och de båda orglarna i förgrunden. Foto JL 2018.
Till höger interiör av koret mot söder. Foto JL 2020.

Korvalvet sett nedifrån mot nordväst. Till höger interiör av koret mot norr. Foto JL 2020.

Interiör av ringkammaren mot väster. Foto JL 2018.

Markering av igenmurat fönster i långhusets södra mur.
Foto JL 2020

Långhusportalens innernisch. Foto Rebecka Svensson,
Visby stift, 2016.

Korets trefönstergrupp samt sakristieportalen. Foto JL 2020.

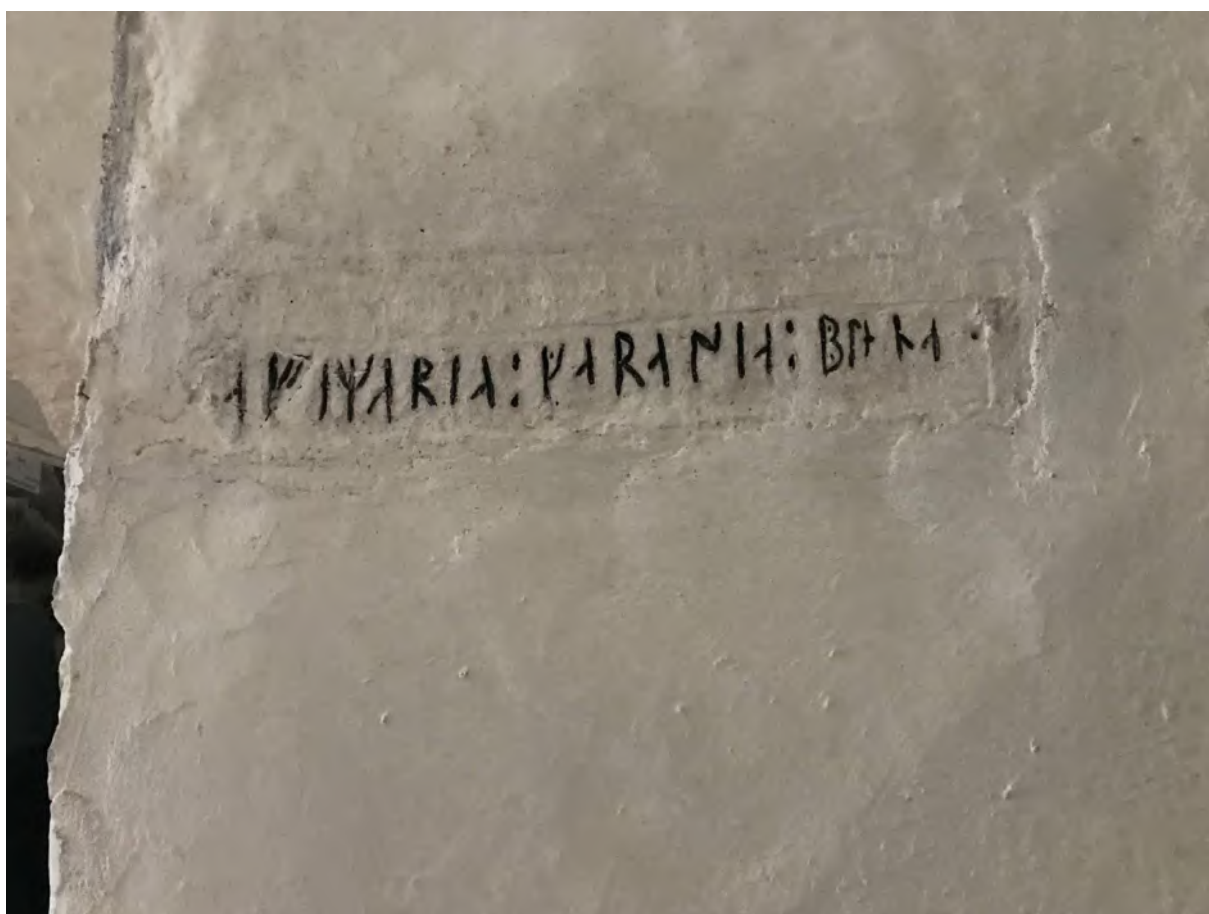

Korets södra mur med nisch och runinskrift. Foto JL 2020.

Ingång till torntrappan. Foto JL 2020.

Runinskrift på tornbågens södra sida. Foto JL 2018.

Trappan i tornets södra mur, sedd uppifrån mot öster. Till höger ljusöppning i trappans mynning till första övervåningen. Foto JL 2020.

Tornets första övervåning mot söder med trappmynningen till höger. Foto JL 2020.

Till vänster tornets första övervåning mot öster. Till höger blick från tornets första övervåning uppåt mot sydväst.
Foto JL 2020.

Tornets första övervåning. Linhål i golvet med sturk (träfodring). Till höger rummets norra mur med hål efter parställda bjälkar, sannolikt från tornets uppförande. Foto JL 2020.

Figure 1

Långhusets västra mur sedd inifrån tornet med valvbåge i tornets östmur. Foto JL 2020.

Tornets andra övervåning mot väster. Foto JL 2020.

Tornets tidigare andra övervåning mot norr. Foto JL 2020.

Ljusöppning i tornets andra övervånings södra sida. Foto JL 2020.

Klockvåningen sedd mot öster. Foto JL 2020.

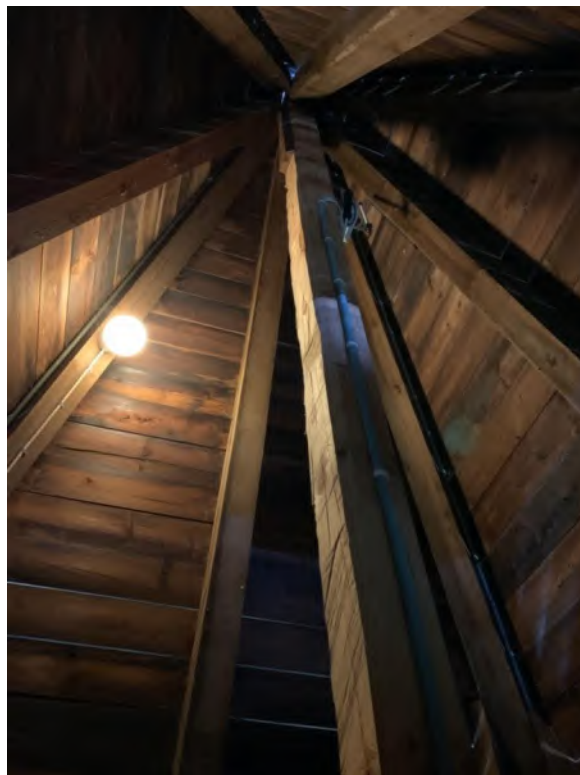
Norra sidans ljudglugg inifrån. Till höger klockstolen sedd mot nordöst. Foto JL 2020.

Klockvåningen sedd mot söder. Foto JL 2020.

Tornhuvens inre, sett nedifrån och uppåt mot väster med hjärtstocken till höger, på vilken lampan är fäst. Till höger en bärande konstruktionen sedd mot sydöst. Foto JL 2020.

Tornhuvens inre, den bärande konstruktionen sedd mot sydväst samt av huvens övre del med hjärtstock. Foto JL 2020.

Tornhuvens inre konstruktion sedd uppåt mot nordväst. Foto JL 2020.

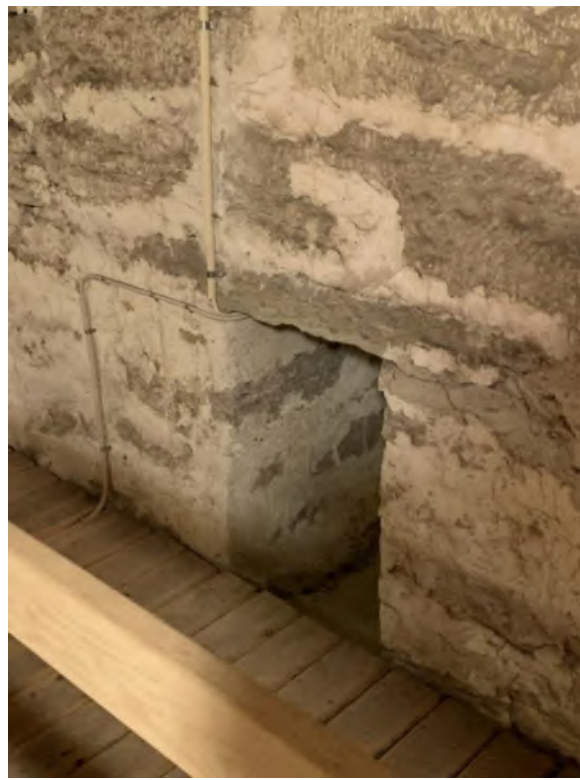
Tornhuvens inre konstruktion. Inhuggna runor och sammanfogningsmärken på hjärtstocken. Till höger sammanfogningsmärken på den bärande konstruktionen. Foto JL 2020.

Tornhuvens inre konstruktion med inhuggna runor på den bärande konstruktionen. Till höger namn, sannolikt från tornhuvens reparation, skrivna med runor i krita 1882. Foto JL 2020.

Långhusvinden mot öster. Foto JL 2020.

Långhusvinden mot väster samt öppningen från tornet, sedd från långhusvinden. Foto JL 2020.

Långhusets södra murkrön med urtag i remstycket från tidigare bindbjälkar. 1964–65 års bjälkar för innertaket samt murarnas påbyggnad av betongsten i förgrunden. Foto JL 2020.

Styrbjälke från långhusets innertak, avlägsnad 1964–65. Till höger öppningen till korvinden sedd från långhusvinden. Foto JL 2020.

Korvinden uppåt mot nordöst. Foto JL 2020.

Korets västra gavelmur sedd från korvinden mot sydväst och mot nordväst. Foto JL 2020.

Korvindens övre del mot öster samt korets södra murkrön. Foto JL 2020.

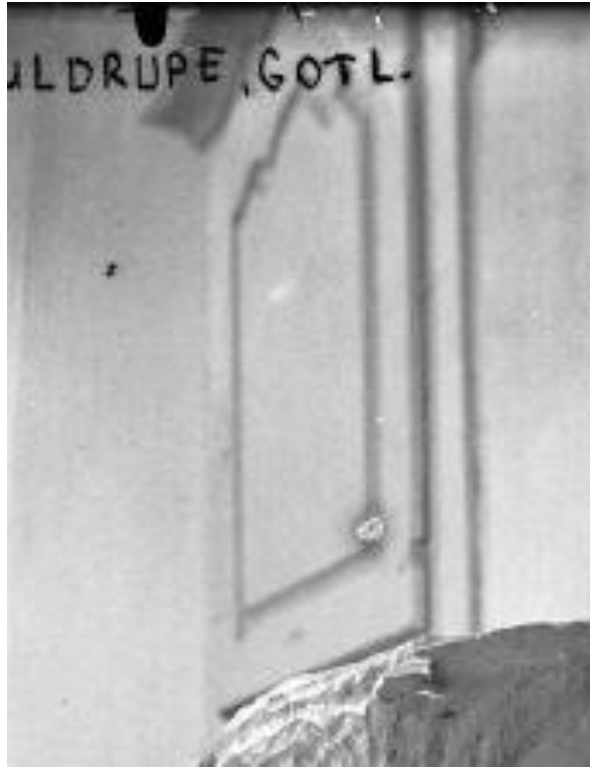
Altaret från nordväst. Foto JL 2020.

Altarets baksida från norr, samt nischen på altarets baksida. Den klotformiga stenen har möjligen använts för att värma upp vattnet i dopfunten. Foto JL 2020.

Södra sidoaltaret med S:t Olofsbild i ek från 1200-talet slut. Det medeltida altaret utgjorde fundament till predikstolen före restaureringen 1964–65. Foto JL 2020.

Piscinansisch på korets södra sida. Foto JL 2020. Till höger dörr för nischen, sannolikt från 1700-talet, avlägsnade 1964–65. Detalj av foto av Carl R. af Ugglas 1907–12, RAÄ, Kulturmiljöbild.

Nischer i korets norra mur. Till höger sakramentsskåp med medeltida dörrar. Foto JL 2020.

Inredning och inventarier

Kyrkan har relativt få inventarier. Högaltaret och sidoaltaret är medeltida, sannolikt från korets byggnadstid. En enkel tidigare altaruppsats, troligen anskaffad 1875, med ett bevarat Gudslamm av trä och ett krucifix, avlägsnades 1964–65. Innan dess fanns en altaruppsats, som målades 1743 av soldaten Trotte Furstedt. Enligt Brunius utgjorde den en del av ett äldre altarskåp, sannolikt medeltida, omtalad av C. G. G. Hilfeling 1801 som den simplaste på Gotland. Den slutna altarringen med speglar tillkom 1964–65 som ersättning för en genombruten altarring med balusterdockor, delvis ännu bevarad. Koret har tre nischer. Den södra med piscina hade från 1700-talet till 1964–65 trädörrar. En av dem i norr har medeltida dörrar, sannolikt för sakramentsskåpet. Predikstolen från 1680-talet, eventuellt tidigare, inköptes 1776 från Vänge, där ljudtaket blev kvar. Ett nytt ljudtak från 1793 togs ned under 1800-talets senare del. Målning från 1779 av Carl Anders Nordberg konserverades 1964–65 under senare övermålning. Samtidigt flyttades predikstolen från södra sidoaltaret till nuvarande plats i långhusets nordöstra hörn. Bänkinredningen från 1700-talets senare del byggdes om 1875 och 1964–65.

En skulptur av S:t Olof, skuren i trä och stilistiskt daterad till tiden mellan 1200-talets mitt och 1300-talets första fjärdedel, står på södra sidoaltaret, men var 1892–1965 deponerad på Gotlands Fornsal. Den kompletterades på 2000-talet med en tidigare saknad arm. Kyrkans orgel med furufasad byggdes 1969 av Andreas Thulesius, Gotlands orgelbyggeri i Klintehamn. En äldre orgel står sedan ca 2000–2010 i ringkammaren. Den tillverkades av Olof Niclas Lindqvist från Sanda, troligen 1866. Den kom 1883 till Guldrupe kyrka, men såldes 1902 för att 1973 åter skänkas till kyrkan. Den stod magasinerad till 1994 då den restaurerades och ställdes upp i Visby domkyrka några år innan den återfördes till Guldrupe. En modell av orgeln hänger i kyrkan. Dopfunten av sandsten tillverkades sannolikt vid 1100-talets mitt. En övermålning i grått från 1800-talet, ersatte en äldre övermålning, sannolikt från 1600- eller 1700-talet, men avlägsnades 1964–65 varvid dopfunten flyttades från koret till ringkammaren. Kyrkklockan från 1924 ersatte en klocka från 1818, som i sin tur föregicks av en äldre.

Bland de redan nämnda inventarierna i Gotlands Museum kan nämnas en medeltida kollekttavla.

Predikstol, inköpt från Vänge 1776, tillverkad under sent 1600-tal, målad 1779. Foto JL 2020.

Den Helige Andes duva, svävande över predikstolen, samt detalj av predikstolskorgens målning från 1779. Foto JL 2018.

Predikstolskorgen under konservering, varvid 1800-talets övermålning till vänster avlägsnas. Foto Erik Olsson 1964–65, RAA, Kulturmiljöbild.

Detaljer av bänkinredningen. Foto JL 2020.

Orgel, tillverkad av Olof Niklas Lindqvist i Sanda, troligen 1866. I Guldrupe kyrka 1883–1902. Återförd till kyrkan ca 2000-2010 från Visby domkyrka där den kallades Guldrupeorgeln. Till höger modell av orgeln. Foto JL 2018.

Orgel, byggd 1969 av Andreas Thulesius, Gotlands orgelbyggeri. Foto Bo-Göran Kristoffersson, Visby stift, 2003.

Dopfunten med grå övermålning från 1800-talet, avlägsnad 1964–65. Foto Alfred Edle 1928, Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöbild.

Dopfunten från 1100-talets mitt eller senare del. Foto Bo-Göran Kristoffersson, Visby stift, 2003.

S:t Olof, träskulptur i ek från 1200-talets slut eller 1300-talets början. Från 1892 till 1965 deponerad i Gotlands Fornsal. Foto JL 2020. Till höger stående biskop, träskulptur i ek från 1300-talets mitt. Nu i Gotlands Museum. Foto Raymond Hejdström, Gotlands Museums arkiv.

Restaureringar

Senaste restaureringarna

Kyrkan genomgick en omfattande restaurering 1873–75 efter ett övergripande förslag av Johan Adolf Hawerman. Fasadernas murverk frilades från puts och inredningen förändrades på olika sätt. Fönstren förstörades, om så inte skett några år tidigare. Bänkinredningen byggdes om och en läktare tillkom i långhusets västra del. Inredningen färgsattes i bland annat gult och brunt.

En ny och omfattande restaurering vidtogs 1964–65 efter förslag av arkitekten Olle Karth utifrån ett förslag från 1951 av arkitekt Ragnar Jonsson. Innertaket höjdes för att frilägga triumfbågen, och en ny innertakspanel tillkom. Åtgärden kan överraska något då kyrkans takkonstruktion något årtionde tidigare beskrivits som välbevarad sedan kyrkans byggnadstid med bindbjälkarna i behåll och en styrplanka på plats (Sveriges Kyrkor, Go IV:3 s. 352). Att de ändå avlägsnades tyder på att en annan datering gjordes under restaureringens gång, men dokumentationen förefaller vara bristfällig. Styrplankan förvaras idag lös på vinden. Bänkinredningen byggdes om invändigt och fick ny färgsättning. Korbänkarna togs bort och ny altarring tillkom. Orgellänkaren och väggen i tornbågen avlägsnades, varvid ringkammaren inrättades till dopkapell. En målad mural dekor på tornbågen kompletterades och restaurerades av Erik Olsson i Sanda. Predikstolen flyttades från söder till norr för att frilägga det medeltida sidoaltaret på vilket ställdes den medeltida S:t Olofsbilden. Predikstolens äldre färgsättning togs fram och övrig inredning fick ny färgsättning. Långhustakets nya panel laserades för att göra träådringen synlig. Ny orgel insattes 1969.

En yttre restaurering företogs 2005, varvid tak och murverk sågs över.

Interiör mot öster, sannolikt på 1890-talet. Äldre foto i RAÄ, Kulturmiljöbild.

Interiör mot öster 1928 respektive 1950. Observera den 1928 anskaffade värmekaminen. Foto Alfred Edle, RAÄ, Kulturmiljöbild.

Interiör mot väster, troligen omkring 1950. Till höger detalj med den 1964–65 rivna läktaren från 1870-talet och dörröppning i den samtidigt med läktaren rivna väggen för ringkammaren. Foto Sven Söderholm, RAA, Kulturmiljöbild.

Inredningsföremål, undanplockade vid restaureringen 1964–65 och visande färgsättning från restaureringen omkring 1875. Till vänster bänkdörr med ådringsmålning, till höger Gudslammet, detalj av altarprydnad, möjligen återanvänd 1875 från en äldre altarpuppsats. Foto Bo-Göran Kristoffersson, Visby stift, 2003.

Interiör mot öster strax efter restaureringen 1964–65. Foto Gunnar Svahnström, Gotlands Museums arkiv.

Interiör mot väster strax efter restaureringen 1964–65, med den ännu helt frilagda målningen kring tornbågen. Foto Gunnar Svahnström, Gotlands Museums arkiv.

Arkeologi

De gotländska kyrkorna erbjuder ett stort mått av arkeologiskt intressanta spår. Det gäller både marken som kyrkan står på och kyrkogården samt ibland även de närmaste omgivningarna. Kyrkorna byggdes ofta på redan etablerade platser och under de nära tusen år en kyrka stått på samma plats har det avsatt lämningar, som kanske inte är lika märkbara som den stående kyrkan men som är värda att uppmärksammas som viktiga kunskapskällor. Det är till exempel spår av tidigare kyrkobyggnader, bevarade trä- eller stenkistor, bildstensfragment, gravklot och gravstenar, men även runristningar och lösa föremål. I föreliggande avsnitt fokuseras på anläggningar under mark och golv. De artefakter som är med i rapporten är sådana som representerar något som kan peka på att det finns okända fornlämningar. I det här fallet är det företrädesvis vikingatida föremål som kan tyda på att det finns gravar kvar från det tidigaste kyrkoskedet.

På den norra sidan av kyrkorna ligger många av de äldsta kristna gravar som vi känner till. Här begravdes framför allt kvinnor under kyrkans tidiga existens i enlighet med ett könssegregerat gravskick. Redan under 1200-talet upphörde i flera fall bruket att använda norra sidan av kyrkogården som begravningsplats. Bruket återupptogs först under 1800- och 1900-talen. När den började användas för begravingar igen påträffades gamla gravar, inte sällan gravar från vikingatiden och den äldsta kristna tiden på Gotland. Ofta hade gravläggningen skett i kläder med spännen och utsmyckningar som hör vikingatidens sista del till. Fynden är mycket intressanta men tyvärr inte så utförligt beforskade som man kan föreställa sig. Det rör sig om föremålsfynd av vikingatida karaktär, av personlig art och som tillhört klädedräkten och med denna fått följa med i graven. Vanliga föremål är pärlor, knivar, kammar och olika typer av smycken relaterade till klädedräkten (Thunmark-Nylén 1995).

Under kyrkornas golv ligger ofta gamla gravar med bevarade trä- eller stenkistor. Något som också noterats särskilt är spår efter äldre kyrkor, träkyrkor i form av syllar, stavkonstruktioner eller sekundäranvända plankor och spår efter stenkyrkor i form av murverksrester under mark och golv. Dock har inte sekundärt inmurade detaljer i den nuvarande kyrkan som fasadstenar eller friser tagits upp i avsnittet om arkeologi, liksom inte heller ännu stående murverk som ingått i en äldre anläggning.

I putsen på kyrkornas väggar påträffas ibland medeltida inskrifter och putsristningar. Ofta har inskrifterna runor, vilket är av stort intresse för kunskapen om runor, eller innehåller graffiti i form av tecknade figurer. Av någon anledning har run- och bildstenar från äldre tider tagits till kyrkan för att införlivas i byggnaden. I kyrkornas byggstenar finns också stenhuggarmärken och med hjälp av dem kan man få en uppfattning om delaktigheten i kyrkobyggena.

Kyrkornas vindar och övervåningarna i tornen har genom tiderna använts som förvaring, även om kulturhistoriskt värdefulla föremål i regel tagits om hand och nu förvaras på annan plats. De lager som bildats på valvens ojämna ovansidor kan dock innehålla lösa delar till inventarier som tidigare förvarats där eller spår av tidigare reparationer på kyrkobyggnaden. De kan innehålla rester av vardagliga föremål som berättar om hur vinden och tornen har använts eller personliga saker som burits upp i hopp om få ett skydd i kyrkans hägn. Äldre stegar, klockrep, redskap från hur taken tjärats förekommer också. Kyrkogårdsmurar, såväl de medeltida som de yngre kan innehålla byggmaterial som per definition är fornlämning eller fornfynd, som till exempel stenar med ristningar.

I texten förekommer ett särskiljande av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. Med *fornlämning* avses lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten (villkor baserade på Kulturmiljölagens 2 kap.), och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit före 1850. Med *övrig kulturhistorisk lämning* menas de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten, och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit 1850 eller senare samt de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning inte uppfyller fornlämningsrekvisiten. Rörande registren är det dock viktigt att peka på några källkritiska problem. Fornsök och Fornreg, de digitala registren för information om fornlämningar, är användbara källor för information om kyrkomiljöer. Men de utgör i sig ett källkritiskt problem då 10 000-tals lämningar vid digitalisering har kommit att registreras på felaktig nuvarande belägenhet eller fyndplats. Ofta är uppgifterna korrekta men när flera fornlämningar påträffats intill varandra, som till exempel stenkistor på kyrkogården, är det svårt att veta om en borttagen kista i ett dokument är densamma som en som i tidigare upprättade beskrivningar anges ligga kvar på fyndplatsen.

Arkeologiska undersökningar

Vid grävning för åskledare runt kyrkan 1988 påträffades kalkstenshällar strax väster om västportalen intill trappstenen. Hällarna låg cirka 0,1-0,15m under marknivå, den största var 0,9x0,45m (Ö-V). I resterande schakt fanns inget av antikvariskt intresse¹. Det skulle kunna röra sig om täckhällar till en hällkista men någon vidare undersökning av detta gjordes enligt rapporten ej och hällarna torde därför ligga kvar.

Värdering

Allmänt

Alla kyrkor bidrar till att materialisera bilden av det heliga. Invändigt utgör de en ram för mötet mellan människan och det livsavgörande på ett sätt som andra rum inte gör. Till det yttre markerar de sin belägenhet i landskapet, men tar också det yttre rummet i anspråk och utgör en påminnelse om värden som ligger vid sidan om vardagen. Genom historien har betoningen legat på olika delar och egenskaper i kyrkan. Samtidigt finns det många likheter mellan skilda kyrkor, särskilt för dem som ingår i samma kyrkliga tradition. Stor omsorg har sedan det kristna kyrkobyggandets äldsta tid ägnats konsten och arkitekturen. I kombination med att många kyrkor också är gamla hör de till våra viktigaste kulturmiljöer.

Kyrkorna på Gotland utgör en del av den världsöverspännande kristna kyrkans byggnader, en del av kyrkorna i Sverige och en del av kyrkobyggandet på Gotland. Gotlands kyrkobyggande är relativt homogent. Byggnadsdetaljers utformning och tillvägagångssätt vid kyrkornas planering återkommer mellan olika socknars kyrkor, men kan sedan skilja sig från principer som använts i andra landsändar. Exempel på det är att de äldsta gotländska stenkyrkorna följde samma modell av kyrka med långhus, kor och absid, som var allmän i de nordiska länderna. I nästa skede kom dock kyrkorna att förnyas på 1200- och 1300-talet på ett för Gotland karakteristiskt, men i övriga Sverige okänt sätt. Under 1200-talets slut och 1300-talet byggdes kyrktorn på Gotland, vilket sällan hände vid kyrkorna på fastlandet. Den gotländska kalkstenen möjliggjorde valvslagning och byggnadsskulptur utan motstycke i resten av Sverige till vare sig mängd eller konstnärlig kvalitet.

¹ Wennersten 1991

Under 1400-talet byggdes kyrkor om- och till i Mellansverige och försågs med heltäckande kalkmålningar, något som inte hade någon motsvarighet på Gotland. Under 1800-talet förnyades tusentals kyrkor i södra och västra Sverige genom att en äldre revs och ersattes av en ny och större, eller byggdes om genomgripande. Detta berörde endast någon enstaka av de gotländska kyrkorna. Sammantaget har detta gjort att de gotländska kyrkorna representerar ett medeltida byggande under en tid då inte så mycket byggdes i övriga Sverige. Men utmärkande är dessutom att på Gotland finns dessa medeltida byggnader ofta kvar, relativt oberörda av senare förändringar och ännu i bruk.

Härigenom utgör varje kyrka ett omistligt exempel på medeltida kulturmiljö inte bara ur ett lokalt gotländskt perspektiv utan även ur ett riksperspektiv. Eftersom inte heller Centraleuropa efter krigstider och andra perioder av förändringar till så hög grad har kvar större uppsättningar av medeltida sockenkyrkor och framför allt medeltida träskulptur har de gotländska kyrkorna därigenom ett internationellt intresse. De formades i hög grad under inflytande av byggmästare från västra Tyskland, från Westfalen och området kring Köln, vilket ytterligare ger dem en internationell betydelse, liksom att det tidiga kyrkobygandet uppvisar stilpåverkan från östra Europa. Sedan 1800-talets slut har kyrkorna på Gotland kommit att uppmärksammas av arkitekter och konstnärer och har fått stå förebild för kyrkor på fastlandet, vilket gör att kyrkor från 1800- och 1900-talet med gotländskt inspirerade motiv återfinns i Skåne, Västergötland, Stockholm och på andra platser.

De gotländska kyrkorna har vissa särdrag i formen, men de intar också en särskild ställning i bygden. Över hela Sverige har, liksom i många andra länder, kyrkan utgjort en central och samlande punkt, även om de mera sällan legat mitt i en by, så som de gör i en del andra delar av Europa. Men på Gotland har kyrkans roll som samlande byggnad levt kvar bättre än på en del håll. Denna uppfattning är stark även i resten av Sverige, men bebyggelseförskjutningar till följd av nya järnvägssamhällen och bruksorter, en mer polariserad sockensammansättning, större avstånd mellan kyrkorna och att de inte har haft torn kan ha bidragit till det. Medan kyrkorna på Gotland genom sina torn och tätare avstånd samt en viss skepsis till förändringar har behållit sin plats i en sockenmedvetenhet, som även i sig är ovanligt stark på Gotland.

För de gotländska kyrkornas kulturhistoriska värde och särställning gäller åtskilliga gemensamma saker. Kyrkorna är närmare hundra och Gotland utgör som Visby stift det stift som har nästan uteslutande medeltida kyrkor, därtill tillkomna och ombyggda före mitten av 1300-talet. Eftersom de så tydligt har parallella tillkomsthistoriker utgör varje kyrka en omistlig del i ett pussel av olika byggnadsetapper. Byggnaderna är utsmyckade av skulpterade portalomfattningar, kalkmålningar och skulpturer. Glasmålningarna saknar till omfattning motstycke i resten av norra Europa. 93 procent av bevarade medeltida glasmålningar med figurscener i Sverige kommer från Gotland (i kyrkorna eller på museer). Flera medeltida möbler, mest bänkar, finns också i kyrkorna. Föremålen visar hur kyrkorna användes under medeltiden och kan bidra till att ge en autentisk upplevelse av medeltida miljöer. Inte minst gäller detta kyrkornas vind och särskilt tornets övervåning, där rummet i hög grad präglas av murade dörr- och fönsteröppningar som skapar en autentisk ljussättning. Virket och murbruket kan visa upp spår från hur själva byggnadsarbetet gick till och kan avspegla hur kyrkan i äldre tid drabbats av eldsvåda.

Föremålen i kyrkorna är inte bara medeltida. Gotland har även en hög andel av bevarade bänkinredningar från 1600-talet av ett slag som på svenska fastlandet ersattes av ny inredning i slutet av 1800-talet. Från 1700-talet finns bevarat ett rikt måleri, inte minst målningar på

bänkinredningen. De gotländska dopfuntarna utgör ett särskilt kapitel, där de mest framträdande utgörs av de tidigmedeltida sandstensfuntarna, som fick ett nytt uppsving på 1600-talet. Södra Gotlands stenhuggerier producerade sedan altarpopsatser i sandsten av ett slag som inte är vanligt utanför Gotland. Genom det sena 1800-talets och 1900-talets kyrkorestaureringar, ofta av framträdande stockholmsarkitekter, kan man följa förändringar i synen på öns kyrkor.

Kyrkornas lägen visar på centrala platser i bygden, placerade vid en tidigare korsväg med, om inte förhistoriska så åtminstone medeltida ursprung. De avspeglar det höga välstånd från medeltidens omfattande handel som rådde när de kom till och illustrerar något av den komplicerade kyrkohistorien. Av stor betydelse är kyrkogårdarna runt kyrkorna som är omvärdade och används. Många av dem har en intakt medeltida utsträckning. Andra visar kyrkogårdens utveckling under 1800-talet och hur folkmängden ökat. Trädrader och gravtyper illustrerar hur nya delar har tagits i bruk under 1800- och 1900-talet.

Anmärkningsvärt är att kyrkorna ännu används för sitt ursprungliga syfte. För Gotlands del har det kunnat ske utan större ombyggnader av kyrkorna, trots förändringar i befolkningsstorlek. Nästan alla är i bruk (de som är öde har varit det sedan minst 400 år) och används, om än med olika intervall. Öns kyrkor har genom sin ålder, kvalitet och i sammanhanget starka karaktär en identitetsskapande roll. I de många, ofta små, socknarna finns en särskild känsla, där kyrkorna intar rollen av kraftfulla symboler för hemsöcknen. Hur klockorna har ringts avspeglar skillnader mellan kyrkorna och än idag finns kimningsstenar beredda i klockvåningen för det ringningssätt med små stenar som endast finns på Gotland och de skånska landskapen. Kyrkorna har både en starkt lokal förankring och utgör samtidigt punkter i ett världsomspännande nätverk som förbinder länder och kontinenter genom religion, arkitektur, konst, musik över århundraden.

Sedan ett drygt sekel har kyrkorna på ön varit en turistmagnet. De är öppna sommartid, på ett annat sätt än på det svenska fastlandet, och brukar vara välbesökta.

Bruksvärden

Följande bygger på de 349 svar från besökare som inkom via de enkäter som sommaren 2019 ställdes i 16 kyrkor i Romaklostets och Klinte pastorat. Av dessa 349 personerna besökte 52 % kyrkan för första gången.

De som räknas in som återkommande besökare har angivit att de besöker kyrkan ofta, ibland eller sällan/någon gång per år. Genomgående är gravskötsel, besök av anhörigs grav samt delta i gudstjänst och andakt de främsta anledningarna till besök. Av de barnfamiljer som bor i socknarna kan man utläsa andra motiv till återkommande besök en förälder skriver såhär ”Vi bor nära kyrkan. Ibland går vi hit och letar Pokémon och övar vår minsta att läsa, precis som vår äldsta son gjorde när han lärde sig läsa”. Konserter anges också som en stor anledning till besöket. För dessa besökare står kyrkan för hembygd, barndom, en knutpunkt, trygghet samt en plats för släkten genom århundraden. De uttrycker en stor glädje och stolthet över sina kyrkor och betonar hur viktig den är för sockens identitet, historia och sammanhang samt för individens släkthistoria.

Förstagångsbesökarna kan majoriteten kopplas till turism, många anger att de hade som mål att besöka minst en kyrka på ön under sin semester eller att besöka många/samtliga av öns kyrkor. Benämningen kyrksafari var en återkommande anledning. Några av dessa förstagångsbesökare

uppskattar kyrkorna som en stillsam plats att komma till för att få lite lugn och ro, medan andra ser kyrkan som ett värdefullt nationellt kulturarv och historiedokument. Intresse för konst, kultur, arkitektur och historia beskrivs återkommande som en av anledningarna till besöket.

Generellt sätt var besökarna mycket nöjda med tillgängligheten (74%). Många påpekade att det är trevligt att kyrkan är upplåst så att man får möjlighet att komma in samt är glada att se att kyrkorna och kyrkogårdarna är så välskötta. De som inte var nöjda med tillgängligheten påpekade oftast för dålig belysning i kyrkan, nedsatt framkomlighet med rullstol och dylikt i grusgångar samt vid trösklar, svårighet att öppna eller stänga porten.

När det gäller information var det många som saknade informationsbroschyrer att titta i på plats samt att kunna köpa med sig hem. Där det fanns information efterfrågades mer lättläst text och mer bilder. Genomgående önskades även information på engelska samt ibland även tyska. Flera kommenterade att de sökte mer information på nätet eller i turist-appar samt kompletterade med information från böcker, exempelvis Änglar & Drakar.

Kyrkobyggnaden

Som gotländsk välbevarad medeltida kyrka utgör Guldrupe kyrka en omistlig länk i det stora kulturarv som öns kyrkor utgör. Dess murar är i helhet välbevarade från medeltiden och det gäller även detaljer som portalerna, ljudgluggarna och korets fönsteromfattningar, även om vissa justeringar av några av dessa skett i sen tid.

Ett utmärkande särdrag för kyrkans yttre är det från puts frilagda murarna. Att redovisa murverket blev ett utmärkande drag för det sena 1800-talets intresse för s.k. ”äkta material”. Guldrupe kyrkas restaurering på 1870-talet var en av de tidigaste av detta slag på Gotland och en av de som är bevarade sedan flera andra kyrkor senare har putsats igen.

Intressanta och ovanliga inslag i exteriören utgörs också av de repstavar, skurna i trä, som finns under långhusets takfot och det södra korfönstrets huggna ornamentik i kalksten.

Av särskilt värde är tornhuvén som skiljer sig från de vanliga på ön, både genom sin yttre pyramidform och sina inre sammanfogningsmärken med runor, och som nu har en exakt datering till 1400-talets sista årtionde, vilket är senare än vad som förut antagits.

Kyrkans inre kännetecknas av ett avskalat uttryck som på ett renodlat sätt redovisar den medeltida arkitekturen, vilket sätter en karaktär på kyrkorummet.

Kyrkans inventarier

Bland de bevarade äldre inventarierna märks, utöver en medeltida träskulptur och dopfunten, även orgeln från 1800-talets mitt. Den är ovanlig i sitt slag och har en intressant historia. Orgeln är av lokal tillverkning av en till namnet känd upphovsman.

Kyrkans mest kända föremål är de på Gotlands Fornsal sedan 1800-talets senare del förvarade brädor med slingornamentik av ett slag som annars förekommer på bildstenar och runstenar samt norska stavkyrkor och som sannolikt härrör från en tidigare träkyrka. Att ett av motiven tolkats som berättelsen om Sigurd Fafnesbane som dräper draken har bidragit till uppmärksamheten.

Kyrkogården

Kyrkogården tillhör Gotlands mindre till medelstora kyrkogårdar. Den har en tydlig uppdelning i en äldre del omkring kyrkan och en yngre del i söder-sydost efter tidigare utvidgningar, vilket kommer till uttryck genom trädraden med äldre träd, söder om kyrkan. Utvidgningarna berättar om sockens expansion och ökade befolkningensmängd.

Gångssystemet är intakt från åtminstone första delen av 1900-talet. Gångar leder in till kyrkan från söder och öster. Förutom dessa gångar saknas gångar vilket ger kyrkogården ett historiskt högt värde. Det förstärks även av att den norra sidan saknar gravar.

Trots avsaknad av nästan all vegetation i form av träd och buskar på kyrkogården har den en rumskänsla tack vare den omgivande grönskan. De träd som växer öster om koret är viktiga i detta sammanhang då de ger ytterligare karaktär åt kyrkogården.

På kyrkogården finns flera kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar. Åtta av gravvårdarna anges som kulturhistoriskt värdefulla och åtta ”Gammalsvenskbygravar” som personhistoriskt värdefulla i kyrkogårdsinventeringen 1996. I den uppföljande inventeringen 2016 angavs 27 gravvårdar som kulturhistoriskt värdefulla.

Allén in mot den tidigare skoltomten är kulturhistoriskt intressant då den visar på den tidigare kopplingen mellan kyrka och skola. Söder om kyrkogården finns rester av ytterligare en allé som leder fram till kyrkogården.

Naturvärden

Träd, och buskage är värdefulla miljöer för kryptogamer och insekter och som boplatser för fåglar. Det gäller även murar som inte är putsade. Idag utgör kyrkogårdarna en av de viktigaste miljöerna för bevarandet av hotade växt- och djurarter.

Vid Guldrupe kyrkogård finns inte några speciellt värdefulla träd utpekade av Länsstyrelsen. Man bör uppdatera om det finns några rödlistade arter genom kontakt med Länsstyrelsen. Vi rekommenderar att man använder Riksantikvarieämbetets metod *Fria och Fälla (2014)* vid förändringar av trädplanteringar som kan påverka murar och gravvårdar.

Händelselista Guldrupe

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.	
o. 1050	Stavkyrka? (två ornerade ekplankor bevarade, nu i Gotlands fornsal).	SvK
s. 1100-tal	Kärnkyrkans långhus samt dess romanska absidkor, numera försvunnet, byggdes. (SvK anger långhusets byggnadstid till "omkr. 1210" och korets till "omkr. 1150").	GK, SvK
	Kärnkyrkans korportal återanvänd i den nuvarande kyrkan som sakristiportal.	GK
	Dopfunten av "Byzantios" (SvK anger "mitten av 1100-talet").	GK, SvK
ca 1200-50	Tornet byggdes.	GK, SvK
	Kvadermålning i tornbågen, troligen av "Halvard".	GKM
s. 1200-tal	Det romanska absidkoret revs och det nuvarande koret och sakristian byggdes (SvK anger "omkr. 1250").	GK, SvK
	Sakramentsskåp.	SvK
1280	Byggnadsår enligt Taxuslistan. Koret välvdes.	SvK
s. 1200-tal	S:t Olofsskulptur.	GK, SvK
1490-talet	Tornhuvén byggdes. Dess stomme med passmärken i form av runor är sannolikt till stor del bevarad sedan byggnadstiden (SvK anger "omkring 1210", Erik Bohrn 1300-talet)	Bohrn 1938, Borgö 2005
1743	Altartavla av trä(?), målad av Trotte Furstedt.	GK, SvK
	En predikstol (ej den nuvarande) och en skriftstol målades.	SvK
1763	En nummertavla köptes från Buttle kyrka.	SvK
1773	Kyrkdörrarna förfärdigades av Thomas Suderbys i Vänge.	SvK
1776	Den nuvarande predikstolen (s. 1600-tal) inköptes från Vänge kyrka.	GK
o. 1780	Predikstolen och draperimålningen på Ö korväggen målades av Carl Anders Nor(d)berg (SvK anger året för målningarna till 1779 och kallar målaren Nohrborg)).	GKS, SvK
	16 bänkar och korbänkar målades av "Nohrborg".	SvK
1792	En murad liklucka fanns i kyrkogårdsmuren.	SvK
1793	Predikstolens ljudtak.	SvK
1700-talet	Bänkinredningen (SvK anger anskaffningsår 1761, 1763 och 1798).	GK, SvK
1818	Kyrkklocka gjuten av Gerhard Horner, Stockholm.	SvK
1865	De stora fönstren i långhusets S vägg togs upp och det S korfönstret vidgades nedåt efter förslag av J. E. Hawerman.	GK, SvK
	Väggarna vattrivna.	ATA
1875	Altarprydnad (lamm med kors). Brädgolvet i långhuset restaurerades.	SvK
	Fasadputs avlägsnades. Läktare.	EH
1876	Kyrkan hade spåntak.	Brst
1883	Orgel, byggd av O(lof) N(iklas) Lindqvist, Visby (SvK anger att orgeln inköptes 1875 från kyrkoherde Stengård i Fårö).	ISO, SvK

1800-tal	Kyrkogårdsmuren. Predikstolen och ljudtaket målades mörkbrun. SvK Bänkinredningen gulmålades. Faltak på kor och långhus 1864 (teckning av P. A. Sävje) och 1872 ATA (teckning av J. Åberg).
1902	Orgeln såldes (numera återskönt – 1973 – och deponerad i GA 94 Visby Domkyrka).
o. 1919	Kor-, långhus- och sakristitaken kläddes med spån (tidigare SvK faltak). OBS! Uppgiften är antingen felaktig eller avser en GF omläggning av ett äldre spåntak (se 1876 ovan!).
o. 1920	Sockenmagasinet i kyrkogårdens NV hörn fanns ännu kvar vid SvK denna tid.
1924	Uppvärmning efter förslag av arkitekt Anders Roland, ATA Stockholm: SvK Kamin i långhusets NÖ hörn med skorsten på Ö korgavelröstet. ATA Dörrparti av trä uppsatt i tornbågen. ATA Innertaket i långhuset värmeisolerat och målat. GKR, SvK Ny kyrkklocka, gjuten av K. G. Bergholtz & Co, Stockholm, ersatte den gamla klockan.
1920-tal	Grindarna i kyrkogårdsmuren. SvK
1949	Nya kolonetter i ljudgluggarna. ATA
1951	Restaureringsförslag av arkitekt Ragnar Jonsson, ej utfört. GF
1955	Spåntaket lades om med impregnerade spån. ATA
1964-65	Restaurering efter förslag av arkitekt Olle Karth, Visby. GK Byggnadsfirma Bröderna Pettersson, Rone. GF Konservator Erik Olsson, Sanda. GF Ny brädklädsel på tornhuven. GA 85 Fogning av fasaderna. Gotl 65 Nya kolonetter i portalerna. EH Glasad spegeldörr i tornportalen byttes ut mot nytt isolerat ATA, GF portblad med trækarm i tornportalen. Ny yttertrappa utanför V portalen. GF Långhustaket höjt och nylagt, påmurning med lättbetong. EO Nya kalkstensgolv i kor, sakristia, långhus och torn, nya trägolv i GF bänkkvarteren. Altarprydnaden avlägsnades. GK Predikstolen försågs med nytt underrede och ny trappa samt GF flyttades till långhusets NV hörn. Framtagning av kvadermålning på triumfbågen. EO Altarbordets, predikstolens och dopfuntens övermålningar EO avlägsnades. Dopfunten flyttades från korets S del till tornrummet. ATA, GF

	Bänkinredningen målades.	GK
	Bänkinredningen ombyggd. Nytt altarskrank.	EO
	Korbänkarna togs bort	GA 85
	Nytt vattenburet värmesystem med oljeeldad panna i en särskild, ny pannrumsbyggnad i kyrkogårdens NV hörn.	EH, GF
	Förstärkning av tornbågen.	EO
	Elektrisk belysning.	GF
1969	Ny orgel, tillverkad av Andreas Thulesius, Klintehamn.	ISO
	Orgeln placerad i långhusets NV hörn.	GF
1988	Åskledare.	GF
1992	Orgeln restaurerad av Tomas Svenske. Nytt textilskåp i sakristian.	GF
1995	N kyrkogårdsmuren restaurerad	GF
2002	El-ringning.	GF
2005	Yttre restaurering	
2007	Restaurering av ljuskrona och två orgellampetter. Entreprenör, Dahlströms metallgjuteri HB.	GM
2000-talet	"Guldrupeorgeln" överflyttad från Visby domkyrka	
2012	Restaurering av kyrkogårdsmur. Entreprenör, Skogsvårdsstyrelsen.	GM
2017	Konservering av lammet på 'boken'. Entreprenör Byggnadshyttan på Gotland.	GM

Förkortningar:

ATA	Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm.
Bohrn1938	Erik Bohr, Guldrupe kyrkas tornhuv, Fornvännen 1938.
Borgö2005	Louise Borgö, Guldrupe kyrka, utvärdig restaurering 2005, dokumentation, rapport.
Brst	Brandstodsverderings Instrument för Guldrupe Socken af Godtlands Norra Härads Brandstodsförening för år 1877.
EH	Erik Hoff, besiktningsprotokoll 1967-09-25 i GF.
EO	Erik Olsson, Konserveringsrapport 1965-06-05 i GF.
GA 85	Bengt Stolt i Gotlands Allehanda 1985-08-12.
GA 94	Gotlands Allehanda 1994-05-24.
GF	Gotlands fornsals arkiv.
GK	Erland Lagerlöf & Gunnar Svahnström, Gotlands kyrkor, 1991.
GKM	Bengt G Söderberg, Gotländska kalkmålningar 1200-1400. 1971.
GKR	Ingvar Rohr, Gotlands kyrkklockor och ringnings seder, 1985.
GKS	Gunnar & Karin Svahnström, Måleri på Gotland 1530-1830. 1989.
Gotl 65	Gotlänningen 1965-07-01.
HK	Bengt Stolt, Akebäck kyrka, 1991.
ISO	Inventarium över svenska orglar 1989:II, Linköpings och Visby stift, red. Tore Johansson, 1990.
Inskr.	Inskrift i kyrkan.
o.	omkring
s.	sent
Stolt 1985	se GA 85
Strelow	Hans Nilssøn Strelow, Cronica Guthilandorum, 1633.
SvK	Sveriges Kyrkor, bd IV:3, 1952.
t.	tidigt

Lagskydd

Kyrkor har ett generellt lagskydd, som till stor del handlar om deras kulturhistoriska värde. Eftersom lagstiftningen måste vara exakt har kyrkobyggnader enligt Kulturmiljölagen definierats som en kyrka som var invigd och förvaltd av Svenska kyrkan vid början av år 2000. Av dessa har kyrkor byggda före 1940 (och några speciellt utvalda yngre) ett särskilt lagskydd (KML 4 kap. 2-5 §§). Särskilda instruktioner finns i lagen kring kyrkliga inventarier och begravningsplatser. Att kyrkor inom Svenska kyrkan i dessa sammanhang har en särställning framför andra beror inte på samfundstillhörighet eller band till svenska staten utan på att Svenska kyrkan omfattar de äldre kyrkor som ofta har rika konst- och kulturskatter och som av tradition på ett lokalt plan har haft en stark offentlig ställning. Lagstiftningen har hållits på en generell nivå, men en närmare precisering kring enskilda kyrkomiljöers lagskydd finns i Kulturmiljövårdens bebyggelseregister (Bebyggelseregistret). Därutöver finns en del äldre frikyrkor som är byggnadsminnen, kyrkor som i historisk tid tagits ur kyrkligt bruk och övergått till privat eller statlig ägo samt kyrkoruiner. Dessa omfattas av lagbestämmelser kring byggnadsminnen, fasta fornlämningar med mera. Här har samlats en förteckning över de lagbestämmelser som reglerar användning och förändringar av kyrkor, kyrkoinventarier och begravningsplatser som kulturmiljöer.

Kulturmiljölagen (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864

Kyrkobyggnaden, kyrkogården, begravningsplatsen, och de kyrkliga inventarierna skyddas av Kulturmiljölagens (tidigare kallad Kulturminneslagen) olika kapitel enligt nedan:

- 1 kap. 1 § anger att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön samt att det ansvaret delas av alla med syftet att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer.
- Fornlämningar och fornfynd skyddas av 2 kap. både de som är kända sedan tidigare och de som inte är kända sedan tidigare. Flertalet kända finns i Riksantikvarieämbetets databas fornsök.
- 4 kap. 1 § anger att kulturhistoriska värdena i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel. 2-5 §§ reglerar kyrkobyggnaden och kyrkotomten. skydd för kyrkliga inventarier 6-10 §§, 11-15 §§ reglerar begravningsplatser. 15 a beredskapsförberedelser som under höjd beredskap behövs för vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena.
- 5-8 kap. skydd mot utförsel av respektive återlämnande av kulturföremål som olagligt förts bort från en stat.
- 9 kap. begränsar militär användning av kulturegendom i händelse av väpnad konflikt med hänvisning till Haagkonventionen från 1954.

Begravningslagen (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867

Begravningslagen reglerar verksamheten för kyrkogårdar, begravningsplatser och krematorier. I begravningslagen understryks den enskilde gravrättsinnehavarens rättigheter och skyldigheter gällande gravanordningens utformning och skötsel. I lagens 7 kapitel ges möjligheter för upplåtaren, dvs kyrkogårdsförvaltningen att skydda och behålla kulturhistoriskt värdefulla gravplatser och gravvårdar.

Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603

Plan- och bygglagen reglerar användning av mark och vatten och om byggande. Bestämmelserna syftar till att, med hänsyn till den enskilda människans frihet, främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer.

Byggnader, bebyggelseområden och allmänna platser som anses vara särskilt värda att bevara har ett förstärkt skydd. Dessa får inte förvanskas enligt PBL 8 kap. 13 §.

Vid bygglov för ändring eller flyttning av byggnader och anläggningar utanför detaljplan och områdesbestämmelser ska byggnadsnämnden pröva om åtgärden utförs varsamt enligt 8 kap. 17-18 §§.

Miljöbalk (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684

Miljöbalken ska enligt kapitel 1 tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Områden som utpekats som riksintresse skall markeras på den lokala översiktsplanen vilken finns på Region Gotlands hemsida.

- I kapitel 3 regleras vad som gäller för områden av riksintressen för kulturmiljö.
- Kapitel 4 för vissa större områden, som i sin helhet är av riksintresse på grund av de natur- och kulturvärden som finns i området (t.ex. är Gotland som helhet utpekade som riksintresse för turismen och friluftslivet 4 kap 2 §).
- Biotopskydd regleras i 7 kap. 11§.
- Nyckelbiotoper alla skogsbruksåtgärder är samrådspliktiga enligt 12 kap. 6 §.
- På Gotland är de 92 medeltida kyrkomiljöerna samtliga utpekade som riksintresse för kulturvärden vilket bland annat regleras i 3 kap. 6 §.

Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Gällande kyrkoordning för Svenska kyrkan reglerar skyddet av kyrkobyggnaden och de kyrkliga inventarierna främst genom 10 avdelningen, 40 kap 2 §.

Källor

Offentligt tryck:

Kulturmiljölag, SFS 1988:950 t.o.m SFS 2019:864

Kulturmiljölag (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864

Begravningslag (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867

Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603

Miljöbalk (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684

Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Källor och litteratur

Viktiga källor som använts är följande: *Gotlands Museums arkiv*, Visby, med sockenvis och på kyrkan sorterade uppgifter om arkeologiska fynd från 1800-talets slut och framåt. *ATA* (*Antikvarisk-topografiska arkivet*), Riksantikvarieämbetet, Stockholm. Centralarkiv sedan 1600-talet för ämnena arkeologi, kulturmiljövård, medeltidens konst- och byggnadshistoria, museologi och numismatik. *Fornreg* - Riksantikvarieämbetets registreringsverktyg för yrkesverksamma inom kulturmiljövården för att registrera information om arkeologiska uppdrag och lämningar i Sverige. *Fornsök* - Riksantikvarieämbetets fritt tillgängliga söktjänst med information om alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige. *SHM* (*Statens Historiska Museer*), Stockholm, omfattande bland annat Historiska Museet, som är centralmuseum för arkeologiska fynd i landet.

Otryckta källor

Borgö, L. 2005. Guldrupe kyrka, utvändig restaurering 2005, dokumentation, rapport
Handlingar i Riksantikvarieämbetets arkiv, ATA, Stockholm
Handlingar i Gotlands Museums arkiv, Visby
Inventering av inventarierna i Guldrupe kyrka 2003, utförd av Birgitta Lerberg m.fl.
Inventering av Guldrupe kyrkogård, utförd 1996 av Gotlands Museum.
Inventering av Guldrupe kyrkogård, utförd 20xx av antikvarie Torsten Gislestam, Gotlands
fornsal.
Linderson, H. 2005. Dendrokronologisk analys av Guldrupe kyrkas torn. Nationella Laboratoriet
för Vedanatomi och Dendrokronologi, rapport nr 2005:38.
Program för utvändiga restaureringsarbeten av Guldrupe kyrka, upprättat 2002 av arkitekt Jan
Utas, Visby.
Vård- och underhållsplan, Guldrupe kyrka 2005. Jan Utas, Visby.
Wennersten, M. 1991. Arkeologisk förundersökning. Gotland, Guldrupe socken, Guldrupe
Kyrkogård 1:1. Rapport RAGU.

Tryckta källor

Erik Bohrn, Guldrupe kyrkas tornhuv, Fornvännen 1938
Lagerlöf-Svahnström, Gotlands kyrkor, 1991.
B G Söderberg, Gotländska kalkmålningar 1200-1400. 1971.
I Rohr, Gotlands kyrkklockor och ringningsseder, 1985.
Gunnar och Karin Svahnström, Måleri på Gotland 1530-1830. 1989.
Inventarium över svenska orglar 1989:II, Linköpings och Visby stift, red. Tore Johansson, 1990.
Hans Nilsson Strelow, Cronica Guthilandorum, 1633.
Sveriges Kyrkor, Gotland bd IV:3, 1952.

Kartor

1752. Skattdrägningskarta Guldrupe sn. H 36-1:1, Lantmäteristyrelsen.
1931. Laga skiftes karta. H 36-2:2, Lantmäteristyrelsen.